

Høgskulen i Sogn og Fjordane

Dyade
HSF/FOSS Tidsskrift Dya
2000 rg. 32 Nr 1

H00002675

Inkvisisjonenens psykologi

- hvordan vi dømmer og dømmes

Inkvisisjonen og introspeksjonens psykologi

Inkvisisjonens psykologi er anklagens psykologi. Dette Dyade belyser forskjellige fasetter ved det inkvisitoriske fenomen. Utgangspunktet er den historiske inkvisisjon, utviklet av middelalderkirken. Et mål er å belyse den grunnleggende motsetning mellom inkvisisjon og introspeksjon.

Den kollektive og institusjonaliserte anklage av dem som er annerledes, tendensen til å marginalisere og fordømme, er en trofast følgesvenn i menneskenes historie. Hva er det ved vår psykologi som så lett anklager andre, og hvordan kan man sette inkvisisjonens psykologi opp mot introspeksjon og meditasjon?

Vår samtid har lett for å se ned på tidligere tider som fordomsfulle og tilkortkomne. Men også i vår egen progressive, velopplyste og godt utdannede verden har det utviklet seg nye institusjoner som ivaretar anklagen mot andre. Redaktørene og journalistene har til dels gått inn i rollen som vår tids inkvisitorer. Man brenner ikke lenger sine ofre på staken, men de havner i en langt mer synlig gapestokk enn i middelalderen og renessansen.

Å studere den katolske kirkes inkvisisjon kan stimulere samtidens selvforherligelse. Det kan være et nyttig korrektiv å sette middelalderens og renessansens individforfølgelse opp mot vår tids massedrap. Inkvisitoren mente ondskaperen lå i det enkelte menneske. Dimensjonene ble annerledes da kommunister og nazister la den inn i folkegrupper og klasser.

I den avsluttende artikkel, *Evig fordømt - Frans Kafka: Prosessen*, trekkes paralleller til Jobs bok og det evige spørsmål om hvordan mennesket kan forholde seg til en verden som aldri blir fullt ut rettferdig eller forståelig. Ikke bare anklager vi andre; vi utsettes selv for anklager og straffer vi ikke forstår at vi fortjener. Vi er alle dømt til å dø, men vet ikke når eller hvorfor. Hvordan kan vi forholde oss?

Brytningen mellom introspeksjon og inkvisisjonen er ikke en forskjell mellom middelalder og nåtid, ei heller mellom folk flest og mediene. Det dreier seg om en utfordring for hver enkelt, et valg mellom anklage eller refleksjon, mellom projeksjon eller introspeksjon.

Innhold

Inkvisisjon

- myte og virkelighet side 4

Mediemakt og heksejakt

- den nye inkvisisjonen side 18

Meditasjon og inkvisisjon side 30

Ingen dom, intet ansikt, intet bål side 36

- Stalin i Katyn

Evig fordømt

- Frans Kafka: Prosessen side 44

Artiklene i dette nummer er skrevet av Ole Gjems-Onstad (f 1950), professor i skatterett ved Handelshøyskolen BI, faglig nestleder i Acem. Har utgitt et tyvetalls juridiske fagbøker samt bøkene Studieglede, Personlig Produktivitet, og Bli Hørt Tal Bedre på Dyade Forlag.

Forfatteren takker Halvor Eifring, Eldbjørg Haug og Ole Nygaard for kommentarer.

1/2000 32. årgang

Tidskrift for kultur, filosofi,
psykologi, meditasjon, samfunn

DYADE drives på
idealistisk basis.
Ingen mottar økonomisk
godtgjørelse for bidrag.
Evt. overskudd går til
organisasjonen Acem.

Adresser:

Postboks 2559 Solli,
0202 Oslo
Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo
Telefon: 23 11 87 00
Telefax: 22 83 18 31
Postgiro: 0805 2 09 42 33
dyade@acem.no
dyade.no

Trykk/opplag:

Hegland Trykkeri
1400 eks
Utkommer 4 ganger i året

Abonnement

For år 2000: kr. 190.-

Redaktør:

Ole Nygaard

Redaksjon:

Turid Suzanne Berg-Nielsen
Halvor Eifring
Carl Henrik Grøndahl
Eirik Jensen

Redaksjonsassistent:

Trygve Fridstrøm

Administrasjon:

Acem sekretariat

Redaksjonsråd:

Rolf Brandrud
Ole Gjems-Onstad
Torbjørn Hobbøl
Are Holen

ISSN 0332-5792

Inkvisisjonen – myte og virkelighet

Den stakkars brente kroppen

Menneskets forfedre brukte kontrollert ild så langt tilbake som for 500.000 – 750.000 år siden. Ilden har alltid fascinert. Den ødelegger, forvandler og gir nytt liv. Inkvisitoren inngikk i en lang tradisjon av rituell bruk av ild da de brente sine kjettere på staken. Brenningen skulle frelse sjelen og bidra til en omdannelse.

Hvor forferdelig det må ha vært å stå der, er beskrevet i noen korte setninger av Umberto Eco i *Rosens navn*:

"Til slutt var vi utenfor byporten, og der fikk vi øye på bålet, eller en capanuccio som man kalte det, fordi brenselet ble stablet opp i form av en hytte. Rundt hadde soldatene dannet en ring for å hindre at folk kom for nær. Der ble Michel bundet til stolpen som sto i midten. ... Så ble bålet tent. ... men så bøyde han seg fremover, det så ut som han skulle nyse, deretter falt han overende, de repene som bandt ham til stolpen hadde brent opp. Da var han allerede død. For man dør før hele kroppen er brent opp, fordi hjertet blir sprengt i den sterke varmen og røyken trenger inn i brystet.

Så brant bålet helt ned, som en fakkell, lysskjæret var sterkt, og hadde det ikke vært for den stakkars brente kroppen til Michel, som man ennå kunne skimte inne i de glødende kullene, ..."

Titusener på staken

Bedre å bli kvalt

Europa var ikke som et eneste stort bål. Men mange ble brent. Fra tidlig i det trettende til det sekstende århundre endte visstnok flere titusener sitt liv bundet til en stak på toppen av en kvisthaug. Tallet er omdiskutert. Enkelte anslår 30.000 dømt til bålet. Andre angir både høyere og lavere tall. For forskning på middelalder og renessanse er det et generelt problem at datidens kronikører var notorisk upålitelige med tall.

Under den spanske inkvisisjonen ble like mange brent in absentia (som en tøydukke) som de som personlig måtte bestige bålet. Enkelte av de dømte angret seg på slutten. Da så boddelen i nåde med dem og førte dem bak vedstabelen slik at de kunne bli kvalt i stedet. Det

Tortur var en sentral del av inkvisisjonen

var betydelig mindre pinefullt enn å bli stekt levende.

Om tallet på brente er uklart, er det ingen tvil om at inkvisisjonen var ansvarlig for en bestialsk død til et relativt stort antall mennesker. Langt flere ble utsatt for vanære (som i Spania kunne ramme generasjoner nedover i slektleddene), konfiskasjon, lemlestelse gjennom tortur, pisking og fengsling for kortere eller lengre perioder.

Det er viktig å ha øye for proporsjonene. Antall kjettere brent over 300-400 år i Europa tilsvarte det antall jøder Hitlers håndtlangere gjennomsnittlig kunne få unna på 10 dager.

Flere inkvisisjoner

De fleste er vant til å tenke på Inkvisjonen. Men det dreiet seg ikke om *én* inkvisisjon. Det var flere av dem.

Datoene for starten på inkvisisjonen oppgis forskjellig. Enkelte angir at pave Lucius III begynte den i 1184, mens andre sier at den første inkvisisjon ble etablert i 1208 av pave Innocens III. Inkvisisjonen opphørte i Italia først på 1800-tallet. Etter Napoleons fall vendte paven tilbake til Roma og Kirkestaten i 1814. Man

Kamp mot kjetteri

avskaffet nymotens påfunn som gatebelysning og vaksinasjon, men gjeninnførte inkvisisjonen. Etter bare et par år pågikk 737 kjetterprosesser i Kirkestaten.

Pave Innocens III etablerte den første inkvisisjon.

Åndelig politi

Inkvisisjonen var også en kamp med kjetterske tanker. En del av systemet var ikke bare brenning av mennesker, men forbud mot bøker. Tanker og skrifter ble autorisert gjennom systemet Imprimatur (godkjennelse) og Indeks (forbud). Indeks-systemet som innebar en systematisk oppstilling av forbudt litteratur, har visstnok sin opprinnelse fra 1542 i en indeks fastsatt av Universitetet i Paris. Det skal ha opphørt først så sent som i 1966.

Den italienske inkvisisjonen hadde sitt særpreg. Den var ikke den grusomste, men huskes godt for brenningen av Giordano Bruno i 1600 og dommen over Galileo Galilei i 1633.

Den spanske inkvisisjon er den som i ettertiden fikk det verste rykte. Den ble nasjonalisert av kong Ferdinand og dronning Isabella, som gjenerobret Granada i 1492. På 1700- og 1800-tallet forholdt den spanske inkvisisjon seg nærmest passiv.

I Spania ble inkvisisjonen et statlig organ direkte underlagt kongemakten. Den ble ikke bare brukt til å utrydde religiøs vranglære, men til å fremme nasjonal enhet. Inkvisisjonen kunne brukes til å uskadeliggjøre politiske motstandere og ta formuen fra velstående. Den spanske inkvisisjon finansierte seg selv ved inntekter fra de dømtes gods. Fangene som ventet på dom, måtte selv betale for kostnadene ved å holde dem der.

I Spania forfulgte inkvisisjonen først jødene, særlig dem som hadde omvendt seg. Deretter tok man maurerne. Senere ble den spanske inkvisisjon en form for religiøst politi som passet på at hele befolkningen holdt sin oppførsel innenfor sømmelighetens grenser. Blant annet ble homoseksuelle og sodomister forfulgt. Derimot var den spanske inkvisisjon tilbakeholden med å brenne hekser og dømme folk for trolldomskunster. Mange inkvisitorer mente dette var ville være å ta overtroen på alvor og bidra til å legitimere den.

Sammenblandingen av religiøse og politisk/nasjonale formål bidro til bildet av den spanske inkvisisjon som ikke bare autoritær, men også i en viss forstand åndelig korrupt. Derimot synes det uklart hvor mange den spanske inkvisisjon egentlig førte til staken. I årene 1480-1498 hevder noen kilder at man brente 8 800 mennesker. Historikeren Henry Kamen mener derimot i *The Spanish Inquisition* (Yale University Press 1997) at tallene er overdrevne.

Historien om historien – "den protestantiske inkvisisjon"

Moderne historikere finner mye interessant stoff i hvordan senere epoker omtaler tidligere tiders hendelser. Et velkjent eksempel fra Norge er vikingtiden. Hvordan norske historikere, kunstnere og litteratur på slutten av 1800-tallet beskrev og tegnet vikingtiden, sier kanskje ikke så mye om hvordan mennesker levde i Norden rundt år 1000. Men det kan fortelle atskillig om de nasjonalistiske og romantiske stemninger som preget norsk kulturliv og historieskrivning ved det siste århundreskiftet.

Tilsvarende må det skilles mellom den historiske inkvisisjon og senere tiders historier om den. Grupper innen den katolske kirke har tidvis argumentert sterkt for at skrekkbildet av inkvisisjonen er et anti-katolsk fantasifoster.¹ I nyere tid har anerkjente historikere også påpekt at inkvisisjonen er tillagt atskillige flere grusomheter enn den selv sto for.²

De katolske inkvisisjonsprosesser var en del av kampen for pavekirken. Den hadde mange ofre. I ettertiden ble den til dels selv et offer. De reformatoriske motbevegelser fant i inkvisisjonen et usedvanlig egnet virkemiddel for propaganda mot pavekirken. At den spanske inkvisisjon i ettertiden har fått et særlig makabert preg, kan skyldes at den ikke bare ble utnyttet til anti-pavelige skremselsbilder. De spanske herskere hadde i liten grad skilt mellom bruk av inkvisisjonen til politiske og religiøse formål. Dermed kunne deres motstandere ut fra de senere maktkampene mellom europeiske stater bruke skrekkbilder av den spanske inkvisisjon mot både den katolske kirke og den spanske stat.

Som et ledd i krigføringen mot Spania fant både engelskmenn og hollendere rikt materiale til å styrke kampmoralen. Den spanske inkvisisjon hadde på flere måter lagt forholdene til rette for sine fiender i denne propagandakrigen. Som en ideologisk blanding av religiøs og statlig spansk politikk hadde den tatt hardt på mange utlendinger. Når disse vendte tilbake til sine hjemland etter å ha blitt torturert og kanskje fått 100 piskeslag i straff av inkvisisjonen, hadde inkvisitoren gitt opphav til en ustoppelig rykteflom. Utenlandske forretningsfolk som skulle handle med Spania, forbeholdt seg etter hvert at de måtte få inngå avtaler skulle sikre deres representanter en form for immunitet.

I ettertid har man konstatert at inkvisitoren også kom på

**Myter og
realiteter**

**Blandet
religion og
politikk**

1 Se f.eks. www.catholictradition.org/inqui.htm og

William Thomas Walsh: *Characters of the Inquisition*, P J Kenedy & Sons 1940.

2 Se særlig Edward Peters: *Inquisition*, University of California Press 1989 og

Henry Kamen: *The Spanish Inquisition*, Yale University Press 1997.

defensiven i propagandakrigen fordi så mye av deres virksomhet ble holdt hemmelig. Ofrene fikk ikke vite hvem som vitnet mot dem, og anklagene var ikke kjent for dem når de ble arrestert. Det minner om Frans Kafkas *Prosesen*. Den som ikke tillater innsyn i en virksomhet omgitt med så mye frykt, kan bli gjenstand for ukontrollerbare myter om hva som egentlig skjedde.

Skrekkskildringer av den spanske inkvisisjon understreket at protestanter og Spanias politiske motstandere kjempet mot det onde selv. Det var også på denne tiden trykning av bøker bredte om seg. Trykkepressene ble til fulle utnyttet med kraftige skildringer av de katolske inkvisitorennes fremgangsmåter.

Historikeren Henry Kamen omtaler propagandakrigen slik: "From its very inception, the Inquisition in Spain provoked a war of words. ... Their propaganda was so successful that even today it is difficult to separate fact from fiction." Også historikeren Edward Peters har fremhevet hvordan det nærmeste ikke lenger er mulig å skille mellom myte og virkelighet.

Martyrer skapt av inkvisisjonen

I striden med den katolske kirke var det viktig for protestantene å etablere seg selv som den egentlige kirke og de sanne kristne. De første kristne hadde blitt forfulgt. De var martyrer. De tidlige kristne idealiserte martyrollen. Den var en måte å imitere Jesus og en vei til himmelen. Den katolske kirke hadde brukt inkvisisjonen også mot protestanter. Dermed kunne protestantene bruke svartbilder av inkvisisjonen til å fremheve seg selv som den nyere tids forfulgte martyrer og virkelig kristne.

Martin Luther snakket om den sanne, skjulte og forfulgte kirke som led under en falsk, forfølgelspreget kirke som korrumperte verden. Da Luther en gang ble spurt om hva han egentlig mente med denne type utsagn, skal han retorisk ha svart: "Hvor mange helgener tror du inkvisitoren har brent gjennom århundrene?"

Fordomsfullhet avler fordomsfullhet. Inkvisisjonen institusjonaliserte intoleranse. Den historiske dom over inkvisitorenne kan ha blitt smittet av den samme svart/hvitt-tenkning. Inkvisisjonens motstandere fant heller ingen grunn til forsoning.

Vurderer man inkvisisjonen ut fra vår eget tids premisser, faller den gjennom på nær sagt alle områder. Men et hvert fenomen må ses i lys av sin tid. Slik Henry Kamen konkluderer om den spanske inkvisisjon: "In reality, ..., the Inquisition was only a product of the society it served, and evolved in tune with that society."

Mange kulturelle fenomener er sammensatte. Inkvisisjonen representerte, så rart det enn kan høres, på visse områder en fremgang.

Inkvisisjon vs inkvisisjonsprosess

Ordet inkvisisjon og inkvisisjonsprosess dekker mange forhold. Den primære betydning av inkvisisjon i denne artikkelen er den katolske kirkes organisasjon(er) for å oppspore og utrydde vranglære.

Et ledd i den katolske kirkes inkvisisjon var bruken av *inkvisisjonsprinsippet* i de rettssaker som ble ført mot kjetterne. Dette inkvisisjonsprinsippet innebar en viktig endring i rettergangsmåten ved europeiske domstoler. I flere land førte det til en overgang fra det mer primitive anklageprinsippet.

I europeisk rettstradisjon skiller man mellom anklageprinsippet og inkvisisjonsprinsippet. En rettssak som føres etter anklageprinsippet betegnes også tvekamp- eller duellmodellen. To angivelig likestilte parter står mot hverandre. Den ene anklager den andre som må forsvare seg. Opprinnelig kunne dette anklageprinsippet føre til en nokså primitiv rettsprosess.

Anklageren kunne påta seg en betydelig risiko. Hvis anklagene ikke førte frem, kunne vedkommen ende opp med betydelige bøter eller andre represalier. Anklagere kunne også bli involvert i forskjellige typer tvekamper eller tester for å bevise at han hadde rett. Man mente at Gud (eller andre interesserte overnaturlige parter) ville holde sin hånd over den av partene som hadde rett og la vedkommende få seieren. Utfallet av en rettssak basert på denne type overtro kunne selvfølgelig bli svært tilfeldig. Utformet som en tvekamp er anklageprinsippet den sterkestes rett. Faren for et urettferdig utfall var betydelig både for anklageren og den anklagede.

Anklageprinsippet eller tvekampen tilhører den eldste tid i rettshistorien og holdt seg et stykke inn i middelalderen. I nyere tid bygger norsk straffeprosess og anglo-amerikansk rett også på et såkalt anklageprinsipp. Men dette er gitt en helt annen utforming enn da inkvisisjonsprinsippet ble introdusert som et alternativ til datidens anklageprinsipp. Nå er det ikke lenger to likestilte private parter som står mot hverandre. Staten representert ved påtalemyndigheten er på den ene siden, og den tiltalte og vedkommendes forsvarer på den andre.³ Den endelige dom er ikke avhengig av en eller annen form for tvekamp (selv om amerikanske tv-rettssaker kan gi inntrykk av det), men av dommernes vurderinger.

Inkvisisjonen gjenopplivet det inkvisitoriske prinsipp som hadde blitt utviklet innen romersk rett. Inkvisitoren skulle gjennomføre en *inquisitio*, dvs en undersøkelse. Et slikt rettslig prinsipp om en

**Anklage-
prinsippet**

Romersk rett

³ Anklage- og inkvisisjonsprinsippets historiske bakgrunn omtales i innledningen til Anne Robberstads doktoravhandling *Mellom tvekamp og inkvisisjon*, Universitetsforlaget 1999.

Flinke jurister

upartisk undersøkelse kunne representere et klart juridisk fremskritt fremfor å la rettssaker bli en form for tvekamp mellom to parter. En presumptivt uavhengig part skulle forsøke å kartlegge den omstridte sannhet.

I mange senere fremstillinger er den katolske kirkes inkvisisjoner omtalt som en karikert form for sannhetssøken. Det anklagede offer hadde få sjanser, dommerne var forstokkede og forutinntatte, bevisene ble aldri gjenstand for en reell prøving. Mye tyder på at det slett ikke bare var slik. Selvfølgelig var det store variasjoner mellom de mange institusjonstribunaler og gjennom de flere hundre år inkvisisjonen varte. Imidlertid viser rettsreferater at enkelte inkvisitorer var fremragende jurister med betydelig vilje til å vurdere de aktuelle bevis. Ikke minst ved en omtale av selve rettergangen må man skille mellom de historiske inkvisisjoner og de senere myter om inkvisisjonene. At inkvisisjonen som institusjon var fordomsfull og uheldig, betyr ikke at inkvisisjonsprinsippet i seg selv sto for en negativ utvikling.

Mange av inkvisitoren var blant tidens beste hjerner. Dominikanerordenen inntok en sentral plass i inkvisisjonen. Dens medlemmer talte ikke bare inkvisitorer, men også den skolastiske filosof Thomas av Aquinas.

Prosedylene for inkvisisjonsprinsippet som ble lagt til grunn i de kirkelige domstoler, gjennomgikk nyanseringer. I det trettende århundre hadde inkvisisjonsprinsippet begynt å prege kriminell rettergang i de fleste land i Europa. Selv i de land som ikke tok over inkvisisjonsprinsippet fullt ut, som Skandinavia og England, fikk den nye tankegangen likevel stor innflytelse på rettergangen. Ut fra mange kriterier dreiet det seg om en reell fremgang for rettssystemet.

Nådeperioden

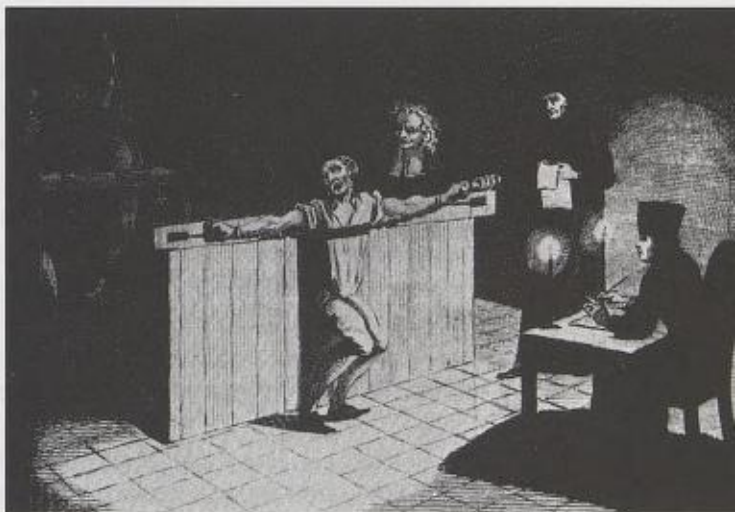
En typisk inkvisisjon ble innledet med en nådeperiode, en form for generelt eller begrenset amnesti. Den kunne strekke seg over 30-40 dager. Alle syndere som hadde forbrutt seg mot den katolske kirkes regler, ble oppfordret til selv å bekjenne sitt kjetteri. Dermed kunne de forlikes med kirken og unngå de strengeste straffer.

Inkvisitoren oppfordret alle til også å gi opplysninger om andres synder. Dermed ble inkvisisjonen en form for systematisert og saliggjort angiveri. I den kjente boken *Montaillou* om livet i en middelalderlandsby beskriver den franske historiker Emmanuel le Roy Ladurie hvordan frykten for å bli angitt til inkvisisjonen var en levende del av tilværelsen: "Both men and women grew pale, trembled and wept when afraid that they were about to be betrayed to the Inquisition."

Systematisk angiveri

Et klart negativ trekk ved inkvisisjonsprinsippet slik kirken praktiserte dette, var at vitnene ikke behøvde gi seg til kjenne. Dette gjorde det mye vanskeligere for den anklagede å forsvare seg, og åpnet for upålitelige vitneprov. Man kan vanskelig hevde at inkvisisjonen var upopulær blant folk flest. Men angiveriet og de anonyme vitneutsagn var et av de trekk ved inkvisisjonen folk flest fant negativt. Det gjorde at mange kunne føle seg utrygge. Man behøvde ikke ha gjort noe galt. Det kunne være tilstrekkelig å ha sterke fiender.

Anklageprinsippet forutsatte at anklageren var kjent. En inkvisitor kunne derimot motta anonyme tips om hvem som var kjettere eller hekser. Alle vitner ble lovet hemmelighold. Opprinnelige skal ønsket ha vært å beskytte vitnene mot hevn. Inkvisitoren forsto at et system med anonyme angivere kunne åpne for fantasifulle anklager mot en hver man skulle behov for å hevne seg på. Derfor skulle den anklagede i følge enkelte skriftlige regler for kirkelige inkvisisjonsprosesser få anledning til å lage en liste over sine fiender. Hvis et av de anonyme vitner viste seg å stå på denne listen, skulle vedkommendes vitneprov utgå.

Tortur

I senere tiders fremstilling av inkvisisjonen, ikke minst billedlig, inntar torturkammeret en sentral plass. Inkvisitoren anvendte tortur i stor utstrekning.

Visse prinsipper ble lagt til grunn. Tortur skulle ikke brukes som straff, men for å få informasjon eller tilståelse. I hvert fall i den spanske inkvisisjon ble torturen vanligvis utført av de offentlige bødler som tjenestegjorde for de verdslige domstoler. Inkvisitoren, en representant for biskopen og en sekretær som skulle notere alt som skjedde, måtte være til stede.

Det var visstnok en sentral retningslinje at den torturerte ikke skulle skades på liv eller legeme. I praksis skal mange ha dødd, pådratt seg handicap eller blitt sinnsyke på grunn av tortur. De faktiske fremgangsmåter for torturen rimer da også dårlig med rettesnoren om at den ikke skulle resultere i skade.

Tortur skulle ikke være straff, men få frem tilståelser

Brøt reglene

Videre skulle tortur bare anvendes én gang. Dette påbudet omgikk inkvisitoren ved å fortsette med torturen hvis tilståelsen ble trukket tilbake. Da anså man det slik at torturprosessen bare var underkastet en pause.

Den spanske inkvisisjonen skal ha anvendt tre torturmetoder, garrucha, toca og potro. Garrucha innebar at man ble hengt opp etter håndleddene med tunge lodd knyttet til føttene. Man ble langsomt heist opp, og så sluppet brått ned. Resultatet var gjerne at kroppsdelene ble forstrukt eller dratt ut av ledd. Toca var en form for vanntortur. Offeret ble lagt ned og fikk et stykke tøy dyttet inn i munnen. Deretter ble mugger med vann helt ned i munnen. Tortur i form av potro var etter det sekstende århundre ble mest vanlig. Den mistenkte kjetter ble bundet stramt fast til et stativ. Repene kunne så gradvis strammes til slik at de skar seg stadig mer inn i kjøtt og ledd.

Også barn

En hver torturmetode forutsatte at offeret ble kledd naken bortsett fra visse mindre tøyestykker. Vanligvis avsto inkvisitoren fra å torturere svært unge eller eldre mennesker. Men det fantes mange unntagelser. Kvinner på mellom sytti og nitti ble torturert og jenter helt ned i 12-13 år.

Jeg gjorde det – la meg gå!

Det sier seg selv at de aller fleste tilsto – hva som helst – bare torturen pågikk lenge nok. De oppbevarte og senere offentliggjorte referater fra den tilstedeværende sekretær, taler sitt hjerteskjærende språk om hvilket helvete på jord inkvisitoren her representerte:

"Hun sa: 'Herre, ser De ikke hvordan disse menneskene dreper meg? Jeg gjorde det – for Guds skyld la meg gå!'"

Et annet referat:

"Så ble repene strammet tre ganger til, og etter to tilstramninger sa han: 'Å Gud, å Gud, det er ingen nåde. Å Gud, hjelp meg, hjelp meg!'"

Ugyldig tilståelse

Tortur var en ubestridelig del av inkvisisjonen. Inkvisitoren nøret en viss skepsis over resultatene torturen ga. En tilståelse avgitt under tortur var ikke gyldig i seg selv. Den måtte gjentas etter et par dager utenfor torturkammeret. Hvor mye det styrket tilståelsens troverdighet når alternativet var en ny runde med ulidelige smerter og livsvarige handikap, må være et åpent spørsmål.

Ved vurderingen av inkvisitoren's tortur gjelder kanskje særlig det

aksiom at en hver tid må bedømmes ut fra sine forutsetninger. Tortur og lemlestelse var en enda mer selvfølgelig del av prosedyren i mange verdslige domstoler. Det er bare i nyere tid man har fått en mer utbredt skepsis til tortur. Tortur strider mot nyere humanitære prinsipper. Mange betviler også torturs evne til å få frem sannheten.

I de nordiske land har tortur alltid vært relativt lite utbredt. Gulatingsloven betvilte at tortur var et egnet middel til å få frem sannhet. Det ble tidvis brukt overfor fanger.

Selv i vår egen tid brukes tortur mange steder i verden. Frankrike brukte tortur under Algerie-krigen på 60-tallet. Enkelte vil kanskje ikke utelukke at fransk spesialpoliti fortsatt kan anvende raffinerte torturmetoder mot mistenkte terrorister. I Israel anvendes tortur mot palestinere som mistenkes for terrorhandlinger. Det oppsto så sent som 1999 oppstått et intrikat juridisk spørsmål Israels høyesterett stilte spørsmål ved om hjemmelen for torturen var tilstrekkelig sikret.

Inkvisitorennes bruk av tortur på basis av anonyme vitneprov tjener dem uansett til liten ære.

Heksetester

Kampen mot overtro preget store deler av Middelalderen og renessansen. Mens inkvisisjonen i Spania til dels var skeptisk til saker mot hekser, var det nokså utbredt andre steder. Imidlertid lyste ikke heksebålene bare opp i katolske land. Protestantene var også nidkjære i sin forfølgelse av de eldre kvinner som typisk utgjorde de anklagede hekser. I de nordiske land var det ikke kjetterprosesser, men det fant sted en del saker mot hekser i etter-reformatorisk tid.

Man hadde flere heksetester. Kristi lidelseshistorie ble utmalt for den mistenkte. Spørsmålet var: Beveget beretningen den mistenkte, eller hadde djevelen klart å forherde hennes hjerte slik at selv denne smertefulle hendelsen ikke nådde inn til henne? Begynte hun å gråte, var det et godt tegn. Ingen tårer indikerte en pakt med djevelen.

Det medisinske dilemma med denne form for bevisføring har senere blitt påpekt. Eldre kvinner kan få et problem med tørre øyne. De gråter ikke så lett på grunn av fysiologiske prosesser forbundet med aldring. Særlig skal dette slå ut hvis personene har lidd under feilernæring.

Den typisk hekseanklagede var en eldre kvinne, gjerne enslig, ubemidlet, litt forstyrret, muligens et psykiatrisk tilfelle etter vår tids kriterier. Gråtetesten ga henne dårlige odds.

En annen test var flytetesten. Den mistenkte ble lagt i en dam støttet opp av noen staker. Stakene ble fjernet. Fløt hun, indikerte dette at djevelen hjalp henne. Allerede på sekstenhundretallet skal en medisiner ha innvendt at han ikke betvilte at det fantes hekser.

Tortur i dag

Hekser i Norden

Pakt med djevelen

Men flytetesten var ikke egnet til å identifisere dem hvis benbygningen til eldre kvinner er slik at de lettere flyter.

Endelig hadde man prikketesten der man også la inn mye intelligens og tanke. Igjen er utgangspunktet at en heks har inngått en pakt med djevelen. Dermed må hun ha andre egenskaper enn vanlige mennesker. En av disse må være at hun ikke så lett føler smerte. Derfor skulle de mistenkte ta av klær og la seg barbere helt. Så prikket man dem utvalgte steder for å se om det var visse områder der djevelen skjermet dem for å føle smerte – stigma diaboli.

Disse prøvene måtte nærmest gi som resultat at en rekke eldre kvinner ble brent hvis anklagen først var rettet mot dem. På staken var denne gruppen overrepresentert. Mange av ofrene var antagelig mentalt forstyrret. Atskillig av dem hadde selv henledet inkvisitorernes oppmerksomhet på seg ved kompensatoriske påstander om egne overnaturlige krefter.

Både de katolske og protestantiske hekseprosesser representerte en forfølgelse av en gruppe kvinner som allerede var sterkt marginalisert. De langvarige kriger hadde i senmiddelalderen resultert i til dels betydelige kvinneoverskudd. En del hadde livnært seg som urtedoktorer og jordmødre, profesjoner som begge på forskjellige måter ble truet av den fremvoksende medisinske vitenskap. Handlemåter som tidligere hadde blitt akseptert, kunne nå bli ansett som overtro og trolldom. Mange kvinner var henvist til tigging. Når den eldre kvinne som levde i utkanten av byene og tettstedene våget seg frem for å spørre om litt mat, burde hun passe seg for å utstøte forbannelser der hun ble avvist! Det kunne gå galt.

Av de mange nasjonale særegenheter de siste tiårs hekseforskning har beskrevet, kan nevnes engelske domstolars interesse for maleficium, den forbannelse heksene kunne gi og som førte til sykdom eller død. Den ordinære landsbybefolkning i England var mer opptatt av familiars. Det var demoniske dyr som alle hekser omga seg med. Alle slags dyr kunne bli regnet som heksers ledsagere, det være seg rotter, katter, hunder og lam. I England ble det ikke benyttet tortur mot hekser. Likevel tilsto de anklagede i stor utstrekning. Man antar det i en stor utstrekning skyldes de ledende spørsmål. Enten man brukte tortur eller ikke, anklagerne synes å ha fått de svar de ba om.

Dommen

Sjansen for å bli dømt var stor. Man ble først tiltalt hvis inkvisitoren mente det var sannsynlig at den anklagede var skyldig. Det ble ført forhandlinger der tiltalte ble gitt en viss mulighet til å forsvare seg. Men den anklagede fikk ikke være til stede ved inkvisitorernes

Mange eldre kvinner

Kjetterbålene var offentlig underholdning

avgjørende forhandlinger og slapp i realiteten ikke til med et ordentlig forsvar. Det minner igjen om Kafkas *Prosess*en.

Straffene varierte. Under den spanske inkvisisjon mener historikeren Kamen å kunne dokumentere at i perioder endte bare 2 % av sakene med at en person ble brent. Like mange hadde klart å rømme og fikk derfor sin dom in absentia. Kjettere på flukt synes å ha vært en del av middelalderkulturen. Gods og gull ble konfiskert og man kunne bli dømt til pisking og andre straffer. Dømte kjettere måtte bære en drakt med et gult kors. De risikerte å bli utestengt fra omgang med tidligere venner som ikke ville komme i inkvisisjonens søkelys og bli mistenkt for å sympatisere med kjettere.

I visse tilfelle ble saken utsatt. Det betød at ved den minste mistanke kunne saken tas opp på nytt.

I flere tiltalte gjaldt inkvisitoren anklager hekseri og trolldom. Men heksebrekking var utbredt også i protestantiske land. Enkelte mener at en heksemistenkt som ble dratt for domstolene, kunne ha en 40 pst sjanse for bokstavelig talt å gå opp i røyk i et protestantisk land. I et katolsk land skal visstnok oddsene ha vært 60 pst, altså en del dårligere, men ikke vesentlig forskjellig.

Grusom straff

Straffene som følge av inkvisisjonsprosessene kunne være grusomme. At det var verdslige myndigheter, og ikke de kirkelige, som i siste omgang sto for den endelige dødsdom og eksekvering, fritok ikke inkvisitoren for ansvar. I det øyeblikk en anklaget ble funnet skyldig og overlatt til de verdslige myndigheter, var det skjebnesvangre utfallet gitt. Men mange straffer i middelalderen og renessansen var i vår egen tids øyne grusomme, til dels bestialske.

En person som ble dømt som forræder, kunne i England bli drawn, hanged and quartered – en grotesk lemlestelsesstraff. Det sies at så sent som på 1700- og 1800-tallet i London ville familiene til forbrytere som skulle henges, gjerne være så nær den dømte som mulig under selve henrettelsen. Da kunne de ha mulighet for å henge seg i bena til vedkommende og forkorte den smertefulle avrettingen. Hengingen skjedde som en langsom kveling som påførte seigpinende lidelser, og ikke som i senere tid ved at man fjernet underlaget og fikk nakken knekt gjennom et langt fall.

Folkefester

For moderne øyne kunne ikke minst inkvisisjonen i Spania anta groteske former gjennom autodaféer. Autodafé er et portugisisk ord som betyr troshandling. Det ble brukt om henrettelse på bålet etter en dom av inkvisisjonen. I Portugal og Spania kunne disse henrettelser bli avholdt høytidsdager. Særlig under inkvisisjonens viktigste perioder kunne autodaféene få preg av folkefester. I Portugal ble det først i 1774 forbudt å avholde slike henrettelser offentlig.

*Jeanne d'Arc ble
brent i 1431,
men frikjent
25 år senere*

Henrettelser, pisking eller andre legemsstraffer var ikke bare offentlig underholdning under inkvisisjonen. I middelalderen og renessansen bidro mange andre henrettede enn dem som var dømt av inkvisisjonen, til behovet for folkelig adspredelse. Det gjaldt også senere. Damene som satt og strikket på første rad mens adel og konge ble guillotinet under den franske revolusjon er famøse eksempler på henrettelser som folkeforlystelse. Romerriket hadde i Europa gjennom tusen år gjort drap til avansert underholdning for massene. I en viss forstand førte inkvisisjonen her videre en romersk tradisjon, slik den katolske kirke på så mange måter tok over arven fra den romerske keisermakt og verdensrike.

En av de famøse saker som brukes mot inkvisisjonen, er dommen over Jeanne d'Arc i 1431. Den unge hærføreren endte som kjent på bålet. Det er imidlertid påpekt at rettssaken mot henne var et sammensurium av kirkelige og verdslige prosedyrer. Både fengslingen av Jeanne d'Arc i engelsk militær-

fengsel og fremgangsmåten under saken brøt på en rekke punkter med de prinsipper som var oppstilt for katolske inkvisisjonsprosesser. I 1456 ble Jeanne d'Arc gjenstand for en rehabiliteringssak som nøye fulgte anerkjente inkvisitoriske prinsipper for rettergang og bevisførsel. Resultatet ble frikjennelse.

Overtro - kampen mellom Gud og djevel

Middelalderen, og langt på vei renessansen, var en overtroisk tid. Det kan være vanskelig for moderne vestlige mennesker å leve seg inn i en mental tilstand der vi kaller overtro oppleves som helt reelt.

I Sør-Afrika har man fortsatt heksebrenning selv om det ikke skrives så mye om det i internasjonal presse. Flere steder ønsker visstnok folk som skal smugle varer inn i Sør-Afrika, at hekse-doktorene skal gi dem beskyttelse. Symbolene som heksedoktorene setter på bilene, gjør det rent faktisk lettere for tollerne å se at det er smuglervarer i bilene. Det er nettopp poenget. Ingen tollere vil pådra seg de vonde makters vrede ved å stoppe en bil som har blitt beskyttet.

De som forsker på middelalderen, fremhever at man må ta inn over seg hvor religiøs denne tidsepoken var. Derfor får en del historikere så dyp respekt for middelaldermenneskene. De trodde virkelig på sin Gud. Mange delte inkvisitorennes oppfatning at menneskets viktigste oppgave var å nærme seg sin skaper.

Men man trodde ikke bare på Gud, men også på hans motstykke, djevelen. Å være kjetter betød ikke bare at man hadde fjernet seg fra Gud. Man kunne stå i pakt med satan. Den som hadde overnaturlige krefter, måtte enten ha dem fra Gud eller fra djevelen. Heksens kjennemerke var at hun hadde en pakt med djevelen.

For å forstå utbredelsen av overtro må man også se for seg hvor store deler av døgnet mennesket tilbrakte i ytre mørke. Om natten var det mørkt, virkelig mørkt. Stearinlys, fakler, oljelamper og andre former for belysning inne i hus, ga bare begrenset lys inne, og svært lite lys ute. For en som er vant til elektrisitetens kunstige utelys, kan det være vanskelig å ta inn over seg hvilket ytre mørke man faktisk levte i.

Troen på en verden splittet mellom gode og onde krefter kan bidra til å forklare at inkvisisjonene nøytraliserte, om ikke popularitet, så aksept. Ett var autodaféenes og henrettelsenes forlystelsesaspekt. Inkvisisjonen representerte for mange mennesker et behov for at noen holdt orden i et uoversiktlig, og sikkert også farlig univers. Man trengte beskyttelse mot kjetterne, heksene og trolldommen.

**Hekse-
brenning
i vår tid**

**Splittet
verden**

Galileo og kampen mot vitenskapen

Den italienske inkvisisjon huskes av mange for de famøse dommer over Giordano Bruno og Galilei Galileo. De fleste fagfolk anerkjenner stort sett ikke Bruno som et navn innenfor vitenskapshistorien. Han blandet sammen vitenskap og magi og sto for – i moderne øyne – et sammensurium av synspunkter.

Nektet å angre

Den populariserte kortversjon av Brunos henrettelse er at han ble dømt for å hevde Kopernikus' lære om at solen og ikke jorden er universets sentrum. Dommen var mer sammensatt enn som så. Bruno hadde nektet å angre på de handlinger og uttalelser inkvisisjonen fant anstøtelig. Han ble dømt for å ha forlatt dominikarordenen, for å omgås fordømte kjettere og ha fremsatt uortodokse påstander.

Det vel største navn på listen over inkvisisjonens utilgivelige overtramp er Galileo Galilei. Han ble dømt for å ha motsatt seg en ordre fra inkvisisjonen fra 1616. Kommandoen var at Galileo hverken skulle forsvare eller motsi den kopernikanske påstand om at solen er universets sentrum, og at jorden er bevegelig. I 1632 publiserte Galileo sitt mesterverk som er gått inn som en milepel i vitenskapshistorien: Dialogen om de to hovedsystemer om verden – den ptolomeiske og den kopernikanske. Galileos standpunkt fremgikk nokså klart av boken. Analysen demonstrerte tydelig hvordan det kopernikanske verdensbildet er overlegent i å forklare universet og jordens forhold til solen.

Galileo hadde etter omstendelige prosedyrer fått godkjenning av kirken til å publisere sitt verk. Pave Urban VIII hadde en personlig sympati for Galileo, som han kjente fra lang tid tilbake og gjennom samtaler om vitenskapelige emner. Paven følte seg likevel lurt da han oppdaget hva som egentlig sto i Galileos bok, som raskt ble omstridt. Boken ble imidlertid utsolgt før kirken rakk å forby den. Paven følte han måtte statuere et eksempel fordi han var under kritikk for sitt angivelige svake forsvar av katolske interesser under Tredveårskrigen. Derfor måtte Galileo tas.

Fordømt av Paven

Galileo ble fordømt av paven i 1633, satt under tiltale og dømt av Inkvisisjonen. Dommen lød først på fengsel, men ble omgjort til husarrest som varte inntil Galileos død i 1642. Galileos skjebne er beskrevet i mange sammenhenger. Det er dramatisert av den tyske sosialistiske forfatteren Bertholt Brecht i skuespillet *Leben des Galilei* og så sent som i 1999 omtalt av Dava Sobel i boken *Galileo's Daughter*.

Galileos dom var ikke den verste, selv om en så penetrerende hjerne fant det hardt å bli tvunget til å holde seg hjemme og forbys undervisning og publisering. Galileo var selv katolikk og følte seg urettferdig behandlet. Hans døtre, som var født utenfor ekteskap, var i katolsk kloster og led med faren.

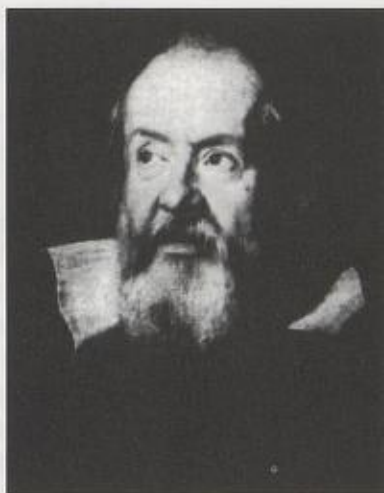
Dumhetens dommere

Selv om inkvisitoren i forhold til Galileo knapt kan kalles grusomme, symboliserer dommen over ham en selvdestruktiv bakstreverskhets. Det blir en kamp mot tanken på et område der det ikke er et spørsmål om å mene, men om å ha objektivt sett rett eller galt. I ettertidens øyne unngår ikke pave Urban VIII og inkvisitoren den konklusjon at de selv ble dumhetens dommere. De skrev sine navn inn i historiens bok som reaksjonære, de dommere som etter utdragene fra rettssaken mot Galileo stilte spørsmålet:

"Om han har, eller har hatt, og for hvor lenge, den oppfatning at solen er universets sentrum og at jorden ikke er verdens sentrum, men beveger seg med evig [diurnal] bevegelse."

Rettsakens ånd og kirkens forhold til fri tenkning og den fremvoksende vitenskap, uttrykte seg klart i formaningene kardinalene etter rettsreferatet ga Galileo:

"Og han ble foreskrevet å si sannheten; hvis ikke ville man kunne anvende tortur."

*Gallileo Gallilei
satt mange år i
husarrest*

Anklagens løsning

Bålet var Kirkens siste forsøk på å redde kjetternes fortapte sjeler. Man brente de som hadde trådt feil, for å redde dem. Inkvisitoren opptrådte i egne øyne i den gode saks tjeneste.

I et historisk perspektiv skilte inkvisitoren seg ikke nødvendigvis så mye fra mange andre samtidige og senere fenomener. Mennesket har alltid hatt en tilbøyelighet til å anklage, fordømme og utstøte det man ikke liker – og med mange gode rettferdiggjørelser.

Kanskje har vi mest fra inkvisitoren feilgrep hvis vi stiller spørsmålet: Hvilke fellestrekk har denne anklagen og inkvisisjonen dynamikk med andre fenomener som ligger langt nærmere oss i tid, og med oss selv?

Tidløse trekk

Mediemakt og heksejakt

- den nye inkvisisjonen

Smilende lynsemobber

Et ofte gjengitt bilde mange finner ekkelt, viser to svarte personer som er hengt et sted i Sørstatene i USA. Ett er den livløse kroppen og tanken på angsten vedkommende må ha følt før henrettelsen og deretter smerten. Det verste ved bildet er ikke det. Fotografiets ubehag vekkes av de hvite menneskene rundt liket. De er til dels unge, det er enkelte par der, og de morer seg. Å se en svart person bli hengt, en ung person som dem selv, har vært kveldens høydepunkt.

Denne likegyldigheten i forhold til den svarte har noe umenneskelig ved seg. Det er mildt å kalle den usympatisk. Er man ærlig med seg selv, kan det for enkelte likevel være vanskelig å unngå spørsmålet. Hvordan hadde jeg reagert? Ett er selvfølgelig en lynsjing av en svart

person. Der er vi alle oppdratt med så mye sans for det politisk korrekte, at vi hadde følt avsmak. Generelt er vi i et moderne

Lynsjing i USA rundt 1920

samfunn så lite vant med døden, at den sjelden vil bli ren underholdning i konkret, jordnær form. Men lysten ved å se andres fall og smerte, er vi fri fra den?

Feeding frenzy og smaken av blod

I en viss forstand er moderne medier vår tids lynsjemobber. En amerikansk medieforsker har benyttet uttrykket "feeding frenzy". Når mediene først har fått svertet til en samfunnstopp, stanser de ikke. Det er som sultne og opphissede jakthunder som har fått smaken av blod. Ingen nåde vises. Jakten går til byttet er ødelagt,

ofte for alltid. Et nylig eksempel fra norsk politikk. Ingen kan være særlig i tvil om at Thorbjørn Jagland ikke er bare vellykket som Ap.-politiker. Men medienes trang til å ta ham; VGs og Dagbladets endeløse forsider om hans feiltrinn, det er blodjakten.

Stoltheten over å være den som felte offeret, over den som gravet opp smuset og satte jakten i gang, er ofte stor, selv om mediene ofte også spiller ned sin rolle, hvis det er opportunt. Hvem har ikke her hjemme lest oppslag der Dagens Næringsliv, VG, Dagbladet og Aftenposten stolt trekker frem at saken – jakten – begynte med et oppslag hos dem? Moland- og Syse-sakene er to av mange kjente eksempler.

Selvfølgelig fyller pressen en viktig funksjon.

Valget er enkelt mellom de vestlige samfunn med en fri, om enn utglidende presse, og diktaturer som forsøker å låse bort den frie tanke og journalistene.

Jakt på feiltrinn

Stolte jegere

Når vi vurderer inkvisisjonens psykologi og heksejakten som universelle psykologiske tilbøyeligheter, kommer man likevel ikke utenom den moderne presse som en sentral institusjon i egen samtid. At man kan finne uheldige trekk ved pressen, betyr ikke en total avvisning av moderne medier. Men pressen har, som de institusjoner den selv hugger løs på, godt av å bli forstått i alternative perspektiver. Ingen behøvde å fortelle den katolske kirkes inkvisitorer at de tjente en god sak. Det klarte de helt sikkert på en utmerket måte selv. Ei heller behøver personer utenfor pressestanden hjelpe journalistene og deres eiere med å få frem at mediene tjener pressefriheten. Den platen spiller de ofte nok selv uten at andre behøver assistere dem.

Den konstante anklage – variasjon i innhold

Inkvisisjonens autodaféer i middelalderen og renessansen, lynsjemobbene i sørstatene og dagens offentlige henrettelser i mediene har et viktig likhetstrekk. De skjer i den gode saks tjeneste. Ofrene er så skyldige og tilskuerne veldig uskyldige. I det ytre er prosessene forskjellige. Men sentrale elementer i grunnstrukturen går igjen. De anklagede er de som bryter med fellesskapets normer. Disse normene kan i ettertid identifiseres som tidsbestemte, men tas i øyeblikket som uttrykk for noe objektivt og absolutt.

Den katolske kirkes inkvisisjon hadde sitt fokus på religiøse normer. Republikanerne i den amerikanske kongressen hadde i 1998 og 1999 sin forfølgelse av president Bill Clinton forankret i det seksuelle og i absolutte offentlige sannhetskrav selv der det gjelder helt private forhold. Anklager om rasistiske holdninger, kjønnsdiskriminering og skatteunndragelse renner raskt over hos oss. Gleden ved å anklage er det konstante; innholdet det som varierer.

Mektige dommere

Dommerrollen er kjekk. Dommeren kan bli stor og mektig gjennom sin posisjon. Hun opptrer ikke på vegne av seg selv, men er der for å tjene den store sak. Storinkvisitoren var Guds og pavens stedfortredere. Clintons forfølgere var opptatt av respekten for det offentlige liv. At deres eget hykleri undergravde den mer enn Clintons seksuelle tøys, innså de ikke. Redaktørene og journalistene i dagens presse tjener det edleste av alt: sannhet og ytringsfrihet. At mediene ofte bløffer, er unøyaktige, driver dårlig kildekontroll, og gjennom kynisk slurv ofte rammer uskyldige eller unødvendig hardt, spiller liten rolle. Man er så syndfri fordi saken er så god.

Inkvisitoren fremstilles ofte som bærer av dobbeltmoral. Man kan stille spørsmålstegn ved om dette er korrekt. Den spanske inkvisisjon blandet nok i stor grad religiøse og politiske motiver.

**Absolutte
normer**

Dobbeltmoral

Misbruk fant selvfølgelig også ellers sted. Men, i motsetning til dagens medier, hadde inkvisisjonen ofte dårlig økonomi. Å være inkvisitor var ikke nødvendigvis en god forretning. Rupert Murdoch som lik få andre har sluppet sine redaktører løs på et hvert bytte, har tjent mye. Det gjelder også andre mediemoguler – både i utlandet og Norge. Man sitter på en pengesekk som har kostet andre atskillig smerte. Eierne, redaktørene og journalistene har ofte forakt for den type tanker. Det er tapernes og de utenforståendes sutring. Mediene tjener en god sak, og ikke primært penger.

Selv om medienes dobbeltmoral kan være mer enn åpenbar, er den gjerne nesten slående uproblematisk for de medieaktører som forener posisjonene som dommere og jegere. Det burde være for dumt når mediene begrunner sin uhemmede og aggressive stil med sannhetssøken og ytringsfrihet. Det er intet ved ytringsfriheten som tilsier at VG, Dagbladet eller Dagens Næringsliv skal være så stygge med sine anklager, så forutinntatte og raske med forhåndsdømmingen. Mediefolk sier ofte at i krig er sannheten det første offer. I pressekonkurransen om de mest dramatiske oppslag er den objektive avstand også sårbar.

Medienes påstander om at deres raske og tilspissede påstander tjener den objektive sannhet, kan minne om troen på middelalderens og renessansens heksetester og tortur. Hvordan kunne noen tro at de tjente sannheten, spør vi. Men samtiden godtar redaktørenes påstander om objektiv avdekking, selv om enhver vet at sannheten ikke er tjent med dommer basert på øyeblikksstemninger og heseblesende konklusjoner.

En sterk drivkraft er kommersiell: Være først, og selge mest. Ytringsfrihet er ikke bare et prinsipp, men en rettferdiggjørelse. Likevel slipper mediene unna med det. Vi fordømmer hardere middelalderens og renessansens inkvisisjon enn vår egen.

Forfølgelsens trekant

Hvorfor godtar vi medienes dobbeltspill? Ett er selvfølgelig at Watergate og tallrike andre nødvendige avdekkinger har fortalt oss at et åpent samfunn trenger sin presse, selv om den ikke bare drives av edle motiver.

Men pressen ivaretar også andre behov enn vårt ønske om leve i et sunt demokrati. "Vi" er den tredje akse i strukturen. Inkvisitoren og autodaféene behøvde sitt publikum. Publikum bidro til å gi

Arbeiderpartiets leder, Torbjørn Jagland, har hatt medienes nådeløse blikk på seg.

Dobbeltspill

inkvisisjonen mening. Inkvisisjonens normer ble kjent, kirkens allmakt tydelig og respekten (og frykten) for de religiøse autoriteter mer befestet. I mediasamfunnet er sammenhengen enklere. Pressens motiv er i stor grad økonomisk. Det kjøpende publikum finansierer heksejakten og gir den mening.

Det er en form for forfølgelsens trekant. Anklagede normbrytere, rettferdiggjorte dommere som representerer det objektive og et bekreftende publikum. Det er tre parter. En skyldig og to uskyldige. I mediasamfunnet er det kjøpende publikum mest uskyldig. Man kjøper avisen. Man føler seg fri til å kritisere den redaksjon som man mener stadig går for langt. Så slår man raskt opp på den reportasje som omhandler den siste person som dras ned, den siste politiker som har tabbet seg ut (og nå må gå), eller den siste bedriftsleder som ikke lever opp til forventningene og i redaksjonens raske øyne åpenbart ikke lenger duger. Man betaler, og man fryder seg, men uten helt å stå ved det.

Kampen om skylden

Sigmund Freud fremhevet at skam og skyld er grunnleggende følelser i menneskets sjelsliv. Mye religion og kultur har handlet om det. Ofre for å blidgjøre gudene, nødvendigheten av revansj, trangen til å bevare ansikt, behovet for å gjøre opp for seg. Skam og skyld er belastende følelser. Den menneskelige psykologi er flink til å bli kvitt dem. De legges ut på andre. Man projiserer og gjør andre til bærere av den skam og skyld som er ens egen.

Når autodaféens publikum så frem til henrettelser, sørstatenes mobber til nok en lynsjing og vi i vår tid til atter et mediaslakt, kan følelsene være blandet. Ett er den sadistiske komponent. At andre jages og tas, kan tilfredsstille en dypere trang til å skade og drepe. Men det kan også være et element av psykologisk lettelse. Skylden legges et sted. Det er

heksene, de svarte, politikerne, bedriftslederne som er de skyldige. Ved at andre tas, slipper man selv unna. Hvis svært mange tas, kan det bli utrygt for en selv. Men at noen tas, kan kjennes befriende.

Samfunnsprosesser der noen defineres som de skyldige, kan ivareta viktige kollektive behov. Psykologisk kan det være en forbindelseslinje mellom inkvisisjonens urimelige dommer og mediernes forhastede oppslag. Å male skyldmerket på andre, eller enda bedre: la storinkvisitørene eller redaktørene gjøre det, kan være en måte for en selv å slippe unna.

*Bill Clintons
forfølgere mente
de var opptatt av
respekten for det
offentlige liv.*

Skånselsløse dommer – sint på offeret

Hvorfor stoppet de ikke, kan vi spørre. Hvorfor gikk man hele veien ut og brente sine ofre? En del av svaret var, som vi har sett, religiøst eller metafysisk. Brannen lutret sjelen og var veien til frelse og forsoning. Selv om man stengte seg mot å leve seg inn i offerets lidelser, må man likevel ha forstått at det for den brente var bålet en skrekkelig form for forsoning.

Så hvorfor var de så nådesløse? Så langt svaret er psykologisk, kan det også stilles til redaktørene og journalistene. Hvorfor stopper man ikke før offeret er ferdig? Hva gjør at mediene stadig ligner på en lynsjemobb som skal ha offerets hode på et fat? Hvorfor trekker de først pusten når Jagland er kjørt helt ned og gir seg? Undertiden kan man ikke fri seg for den tanke at mediene, i kjøret mot folk som f eks Jagland og Syse, blir mer hatefulle enn innsiktsfulle.

En overlege skjelte en gang ut en medisinerstudene i manges påhør. Hun ble forferdelig forlegen og åpenbart berørt. Overlegen ble da enda sintere. Studinens reaksjon var belastende for ham. Hun fikk ham til å føle ubehag. Da fikk han enda større trang til å ta henne.

Dårlig samvittighet er en vond følelse. Man kan få trang til å ta dem som gjør at man føler slikt. Inkvisitørene, det være seg i middelalderen og renessansen eller i dagens presse, kan bli ekstra sinte på sitt lidende offer. Det er en belastning å forfølge andre og se dem føle smerte. Man kan føle trang til å ta ofrene enda hardere som en form for gjengjeldelse for ubehaget. For tyskernes SS var en del av utfordringen å kunne ståls sette seg slik at man ikke lot ofrenes følelser påvirke en. Hvis man ikke er en naturlig sadist, er det er ingen spøk å plage andre. Det hjelper nok å kalle ofrene undermennsker, men kanskje ikke helt.

Døden er et grunnleggende faktum for oss mennesker. Det kan være at man gjør noe med seg selv, selv om man er flink til å sperre seg av for hva et drap av andre egentlig innebærer. Sjefen for en av nazistenes konsentrasjonsleire sa under krigsforbrytersaken mot ham i fullt alvor: Det var en ubehagelig jobb å være leirkommandant. Stanken fra krematoriene var ille. Og de innsatte var slett ikke lette å ha med å gjøre. Det var ikke et hyggelig arbeidssted. Men han var pliktoppfyllende og noen måtte gjøre jobben. Et eller annet sted har han kanskje innsett hva han gjorde. Det kan ha bidratt til enda sterkere motvilje overfor ofrene. Uten dem hadde han hatt et bedre og triveligere liv.

Den forfulgte lidelser, det være seg under inkvisisjon eller medie-jakt, kan resultere i enda mer uforsonlighet hos forfølgerne. Det var Jaglands trass som gjorde at pressen måtte ta ham så hardt. Jagland hadde selv ansvaret for pressens kjø. Krev at de går av!

**Dårlig
samvittighet**

**Ubehagelig
jobb**

Brenn dem opp!

I Norge går valgforskere tilsynelatende ikke inn i en særlig kritisk rolle i forhold til pressen. De er avhengig av den for å få sine egne synspunkter frem. I mediasamfunnet er oppmerksomhet alt. Da Jagland endelig var felt, uttalte en kjent valgforsker til Aftenposten: "Mediene har reflektert den uro som finnes i Arbeiderpartiet. Derfor har mediene gjort jobben sin." I forhold til mediene inngår professoren mer i rollen som klakkør fremfor en kritisk iakttager. Det var tusen andre, og langt mer sympatiske måter mediene kunne ha "gjort jobben sin" i forhold til Jagland.

Ikke blande følelser og jobb

Det psykologiske felt mellom forfølger og anklaget er sammensatt. Alt lar seg ikke pakke inn i en enkel formel. Enkelte forfølgere vikler seg inn i raseri overfor de ofre som viser sin lidelse. Andre, de mer sadistisk anlagte, kan finne en besettende glede i å plage. Det er liten grunn til å betvile at det må ha vært et innslag av den sadistiske psykologi blant inkvisitorer, og ikke minst blant deres hjelpere som bedrev det fysiske arbeidet i torturkamrene.

Medieforfølgelse gir – heldigvis – ikke rom for behovet for rent fysisk å se andre mennesker lide. Men det er vanskelig å fri seg helt fra den følelse av at noen av dem som påfører andre psykologisk smerte gjennom sine overskrifter, kanskje finner en viss glede i selve plagingen. Skulle man ha en del uplassert aggresjon, kan arbeidet i pressen finne en viss plassering for den. Det gjelder selvsagt også atskillig andre yrkesgrupper.

Andre forfølgere lykkes i sin rolle ved å stenge seg av overfor ofrenes smerte og undergang. Det kan ha vært en del av inkvisitorenes psykologiske rettesnorer ikke å la eventuell menneskelig sympati for kjetterne hindre en i å gjøre jobben. Det var et ubehagelig stykke arbeid, men det måtte gjennomføres. Den redaktør som ødelegger en politiker han tidligere har hatt et jovialt forhold til, kan la seg lede av den samme tankegangen. Man må skille mellom arbeid og følelser, og ikke la personlige sympatier eller antipatier forstyrre. I en viss forstand er dette et alment dilemma. Mange yrker krever en profesjonell opptreden der man ikke i for stor grad kan ta hensyn til personlige følelser. Men i en del egenomtale kan pressefolk gå langt i å idealisere en form for følelseskulde under etiketten uavhengighet.

En avstengt holdning kan over tid bli selvforsterkende. Det blir stadig mer selvfølgelig at andres lidelse må aksepteres som en del av spillet. Kjetterne skulle brennes. Samfunnstopper som feiler, de som ikke lever opp til kravene, får tåle at de veies og finnes for lette.

**Glede i
å plage**

**Stenge
av for
sympati**

Spilletts regler krever det. Inkvisisjonens psykologi kan ende i skånselløse holdninger.

Kvasi-juridisk forfølgelse

Et pussig forhold både ved nazistenes og kommunistenes forfølgelser var deres behov for å gi overgrepene en juridisk form. Av og til var dette knapt mulig fordi drapene fikk en nærmest skjult, kriminell form. Det kommer vi tilbake til i artikler om Katyn. Men ofte var det en trang til å anvende en form for juridiske ritualer.

Stalin truet, tvang og torturerte ofte så langt mulig sine ofre til å tilstå. De ble dømt etter all verdens luftige paragrafer som ofte ikke innebar annet enn at en autorisert myndighet kunne dømme hvem som helst for hva som helst til nærmest hvilken som helst straff. Hitlers tyske forfølgere hadde også denne iveren rundt paragrafer, formaliteter og papirer. Utallige vilkårlige henrettelser ble utført i henhold til en eller annen paragraf.

Det er ikke vanskelig å forstå behovet for å gjemme seg bak paragrafer. Det hele gjøres upersonlig. Ansvar tilhører loven, ikke rettsanvenderen. Grusomhetene skjer ikke ut fra dommerens eget valg. Det er paragrafene som krever straffen.

Den katolske kirkes inkvisisjon var en strengt juridisk prosess.

*Henrettelse
av jøder i
Russland
under
2. verdenskrig.*

**Gjemt bak
paragrafer**

All den intelligente energi som ble mobilisert blant kirkens inkvisitorer, resulterte i en reell forbedring av middelalderens straffeprosess. Samtidig bidro de formaliserte prosedyrer og rettsregler, slik juss lett gjør, til en avspaltning. Det som skjer i reglens navn, er ikke på samme måte ens egen selvstendige handling. Apparatet tar over og nesten opphever ens egen deltagelse i det forferdelige som skjer. Det dreier seg ikke om brenning av mennesker, men anvendelse av rettsregler. Bålet blir bare den siste og eneste mulige juridiske konsekvens av det som har gått forut. Forfølgeren og dommeren anonymiseres gjennom regelbruken.

Tidligere statsminister Jan P. Syse ble nesten tvunget til å gå av på grunn av brudd på bestemmelser i selskapslovgivningen

Mye av heksejakten i mediesamfunnet har et slikt kvasi-juridisk preg. Skattesnytere tas. De har forbrutt seg mot reglene og er lovbrøyttere. En presidents manglende evne til å la sin sæd ende der den burde, fører til en omstendelig riksrettssak i verdens mektigste og mest moderne stat. Å ikle en politisk forfølgelse en juridisk form bidro til at anklagerne kunne ta helt av. Presidentens politiske motstandere drev ingen personlig heksejakt, de ville bare bidra til at loven ble riktig anvendt.

Lynsjemobber, det være seg i USAs sørstater eller i grenseområdene mellom Pakistan og India ved delingen i 1949, tar loven i egen hånd. Men lynsjemobbene er mer episoder, enn evig tilbakevendende. De langvarige forfølgelser har de siste årtusen ofte skjedd i en eller annen juridisk form. Mao representerer delvis en unntagelse. Hans rødegardister kan ligne en form for statlig lynsjemobb som i bare liten grad styres av regler. Det samme gjelder vel Pol Pots Røde Khmer i Cambodja. Kanskje er det arven fra romerretten som har ledet mer vestlige samfunn inn i trangen til å ikle forfølgelse en kvasi-juridisk form.

Moderne kjetteri: Lovbrøytteren

En viss hang til kvasi-juridiske former ved forfølgelse kan delvis skyldes at det dreier seg om store operasjoner som krever styring. Inkvisitorer, Sovjetstatens undertrykkelsesapparat og nazistenes utryddelsesmaskineri forutsetter en administrasjon, et system for utvelgelse av ofre og et apparat for fysisk å ta dem. At de kirkelige inkvisitorer overlot den endelige dødsdom og avretting til de verdslige myndigheter, endrer ikke dette.

I et moderne samfunn som det vestlige, gjør en aksentuering av det rettslige at man aldri mangler skyteskiver. I gjennomregulerte samfunn som de moderne vestlige, bryter en hver samfunnsborger en rekke regler hver dag. Skulle man hevde noe annet, skyldes det enten at man ikke kan reglene, eller at man bagatelliserer egne handlinger.

Regelbrudd er uunngåelig også for sentrale aktører. Dermed kan

Alle bryter regler

mediene kontinuerlig drive sin kjetterjakt som en form for alternativ påtalemyndighet og domstol. Det spiller liten rolle hvor bagatellmessig overtredelsen er. I Norge har en riksadvokat fått førstesideoppslag som sniker fordi han glemte å ta med seg månedskort på trikken. En statsminister fikk tilsvarende presseomgang fordi den bilen han satt i, hadde overtrådt fartsgrensen.

En annen statsminister ble nesten tvunget til å gå av fordi han hadde overtrådt enkelte bestemmelser i selskapslovgivningen. Konkurrerende politikere godt hjulpet av pressen brukte raskt det moderne kjetterstempel: Lovbryter. Forfølgerne blir så uklanderlige. De fordrer bare at loven skal følges, akkurat slik inkvisitoren forlangte at Guds ord skal respekteres.

Alternativ domstol

Guds dommere

Det er en psykologisk misunnelsesverdige posisjon: Å kunne opptre på vegne av Gud. Det er ikke lett å imøtegå den som føler at de har direkte innsyn i det Gud forventer. Vedkommende fritas helt for personlig skyld når hun opptrer som Guds håndverktøy.

Mange inkvisitorer hadde vel en slik form for forvissning. De var kirkens og Guds representanter.

Det ikke-religiøse alternativ er en stor sak eller et viktig prinsipp. Hvem har ikke hørt en redaktør rettferdiggjøre sine korstog med refrenget: Samfunnet må ha rett til å stille særlige krav om respekt for reglene fra samfunnstoppene. Mange representanter for mediene eksponerer den samme utilsnakkelighet som storinkvisitoren kan ha representert, hvis man forsøker å betvile deres rett til så ofte å rive andre ned. Forbindelseslinjen til de kommersielle interesser benektes ofte. Man ivaretar edle interesser, og er slett ingen pengemaskin.

Benekter egen-interesser

Å tale mot inkvisitoren var kanskje ikke lurt. Det kunne høres ut som om man gikk mot kirken eller Gud. Kanskje var man på parti med kjetterne og deres allierte, satan.

Man kan forsvare en kjent person som har trådt galt, mot medienes ustoppelige utkjør. Det medfører risiko for å bli identifisert som talsperson for lovbrudd og ikke som pressekritiker. Forsøker man å moderere oppslag om andre overtramp, kan det hevdes at man tar parti mot sannheten.

Hevet over loven

Pressen har et ambivalent forhold til loven. Man snuser gjerne opp en kjent persons brudd på en av de titusener av regler som omgir oss. Det minste feilgrep og offeret kan spare seg å be om nåde.

Men be så redaktørene eller journalistene selv respektere reglene.

Kilde- beskyttelse

Knappt noen annen så stor og viktig yrkesgruppe har i så mange land og så ofte uttalt at loven kan de ikke ta alvorlig. Loven gjelder ikke for dem. Eksemplet gjelder kildebeskyttelse der pressen inntar et umulig standpunkt. Selv om landets parlamentariske forsamling har vedtatt regler om at journalister i visse tilfeller skal oppgi kilder til bruk i avdekking av alvorlige lovbrudd, nekter pressen plent i demokratiets navn. Man nekter åpent og bevisst å etterkomme de regler som demokratisk valgte forsamlinger etter nøye overveielse har gitt. Pressen opphøyer seg selv til en gruppe som står over den lovgivende forsamling. Ingen annen gruppe tillater seg det. Pressen gjør det med stolthet, og til klappsalver fra sine yrkesbrødre.

I mediefolkets egne øyne er det en selvfølge at de skal kunne heve seg over de lovparagrafer de mener er gale, men samtidig forfølge enhver annen for deres regelbrudd. I en viss forstand synes redaktører og journalister å mene at de *er* loven.

De hellige inkvisitorer synes ikke uten videre å ha tatt dette siste skrittet. De utla en lov, men den gjaldt også for dem. De kunne ikke anklage andre for å bryte Guds ord, men selv la være å følge dem. Det må ha vært mange større og mindre overtramp i det skjulte. Det er likevel langt frem til den redaktør som prinsipielt og ubesværet uttaler at norsk lov gjelder ikke for meg eller mine journalister der vi mener bestemmelsene hemmer oss.

Ett er selvfølgelig at man kan være enig i at kildebeskyttelsen etter loven går lenger. Men det er ganske annet standpunkt at en gruppe som til dels livnærer seg ved å henge ut andre lovbrutere, selv så suverent kan sette til side de bestemmelser storsamfunnet har gitt for dem. Det er en betydelig makt mediene forvalter. Å kreve friheten til å definere sine egne spilleregler på tvers av lovlig valgte nasjonalforsamlingers vedtak, avspeiler en høy grad av selvbestaltet suverenitet.

For få grenser for makten

Inkvisisjonen hadde stor makt. Det har også moderne medier. Makt fører lett til at man stiller spørsmål til andre, men ikke til seg selv. Skulle andre våge kritikk, kan de avfeies, eller straffes. Å bruke redaktørenes og journalistenes egen anklagende form overfor dem selv, fører lett til represalier: Latterliggjøring, ny kritikk, utestengning.

I ethvert samfunn er det viktig å utøve kritikk mot dem som sitter i sentrale posisjoner. Moderne medier har gjennom gjennom mer eller mindre ubevisste allianser om selvbeskyttelse i stor utstrekning vernet seg selv mot hard, personlig identifiserende kritikk. Den er likevel nødvendig for å sette enhver viktig samfunnsinstitusjon under

Verner seg mot kritikk

kontroll.

Å kritisere inkvisisjonen kunne være halsløs gjerning. På hvilken side sto man egentlig, Guds eller satans? Å vise sympati for en kjetter, kunne også tas som et standpunkt mot inkvisisjonen og Gud. Galileo Galilei førte en lang korrespondanse med sin datter som var nonne. Da han ble dømt av inkvisisjonen, brente priorinnen i klosteret umiddelbart Galileos brev. Historikere anser det som et stort tap. Nå har man bare bevart datterens brev. Men priorinnen var redd. En av hennes søstre hadde en dømt kjetter som far. Hva hvis klosteret i tillegg huset hans brev?

Man utsetter seg tross alt ikke for denne type farer ved å kritisere moderne medier. Den som skulle mene at mediekritikk er vanskelig, bør i sitt indre forestille seg skrikene fra inkvisisjonens bål. I et slikt perspektiv har vår tid åpnet for en helt annen frihet til å tenke høyt. En del av den frihet er å trekke historiske paralleller til den psykologi som styrer pressen.

Å sammenligne inkvisisjonens psykologi og mediepsykologi er ikke flatterende, og slett ikke alltid nøyaktig. Men mange innfallsvinkler er nødvendig. Det er viktig å forstå bedre de medieinstitusjoner som i det moderne samfunn i mange tilfeller utøver anklagerens rolle i

Andre tider

Acem Meditasjon

**Vi gir deg det du trenger:
Stillhet**

**Påmelding og informasjon:
ACEM, telefon 23 11 87 00
acem@acem.no
acem.no**

Meditasjon og inkvisisjon

Uten skepsis

Den katolske kirkes inkvisisjon absoluterte en bestemt posisjon til tilværelsen. En god illustrasjon er anklagernes spørsmål til Galileo om jordens forhold til solen.

På Acems overgangsstudium (som er en alternativ eller supplerende konfirmasjonsforberedelse) handler et av møtene om universets uendelighet. Det synlige univers er antagelig 12-13 milliarder lysår borte. Lyset beveger seg med 300.000 km i sekundet og kan følgelig komme syv ganger rundt ekvator – på ett sekund. Ett lysår er nesten 7.000 ganger så langt som til solen, og det er mer enn fire lysår fra solen til den nærmeste stjernen innenfor melkeveien som er vår galakse. Det er antagelig godt over 100 milliarder galakser innenfor det synlige universet. Selv om mennesket skulle klare å lage romfartøyer som beveger seg med lysets hastighet, er det bare en ørliten del av universet som ville la seg utforske av mennesket selv innenfor en mannsalder.

Uoversiktlig verden

De overveldende, nesten uvirkelige, fysiske størrelser indikerer at mennesket også ytre sett befinner seg i en uendelig og uoversiktlig verden. Universets fysiske utstrekning er i seg selv en form for mystikk. For den som tar inn over seg hvor stort og uendelig gammelt universet er, er absolutte og evigvarende sannheter et paradoks.

Bare den som tenker veldig kort, lokalt og begrenset, kan mene å ha den absolutte innsikt i verdens dypere sammenhenger. Universet er så stort, og mennesket og jorden så ensomt og lite. Vi kan ha kontakt med universelle sider ved mennesket i oss selv, men forvaltere av den absolutte sannhet blir vi aldri. Inkvisisjonen som hevdet å representere en universell kirke, representerer i dette perspektiv en provinsiell tenkning.

Å brenne eller forfølge mennesker alene fordi de ikke mener, tenker og tror som en selv, forutsetter en sikkerhet som aldri kan bli adekvat. Inkvisisjonens stormestre manglet, lik andre fundamentalister, skepsis. De handlet ut fra en illusjon om at absolutt viten er mulig.

Det er en avgjørende forskjell mellom å straffe andre for deres

handlinger vs deres tro. Den som setter straff for oppfatninger og meninger, gjør seg selv til et absolutt referansepunkt i et univers man dypest sett ikke kjenner.

Meditasjonen er en buffer mot skråsikkerhet.

Psykologisk blindhet

Ens egen psykologi er på et vis også uendelig. En del av ens måter å oppleve på vil aldri fullt ut bli forstått. Psykoanalysen fremhevet hvordan hendelser de aller første leveår har avgjørende betydning for senere karaktertrekk. Senere forskning har pekt på at formingen kan begynne allerede under svangerskapet. Mye av det som formet en i de første leveår, mange av de stemninger som styrer en, kan ikke gjenoppleves fullt ut med det voksne sensoriske og kognitive apparat. Ens tidligste barndom styrer, men det forblir delvis gjemt i et absolutt mørke.

Et hvert menneske har lag på lag med irrasjonelle sider. Man kan alltid forstå seg selv bedre. I meditasjonen slipper man til det som er uferdig i en. Denne prosessen med å forstå seg selv bedre, tar aldri slutt. Meditasjon kan alltid åpne for styrende krefter i en som man tidligere ikke har hatt et bevisst forhold til.

Gjennom meditasjon får man ikke nødvendigvis et klart forhold til hva som i sin tid formet en. Men man åpner seg for de styrende

Mennesket er irrasjonelt

krefter man har i seg. Man kan få et klarere forhold til hvordan man lurer seg selv inn i blinde måter å oppleve og handle på.

Tilsvarende gjelder i andre prosesser for selverkjennelse. Et karakteristisk trekk ved selvforståelse er at den skifter. Man skjønner stadig mer. Det innebærer at man vokser ut av tidligere forståelsesformer. Man går videre, også i forhold til der man var. Å meditere er stadig å arbeide med hvordan man best forholder seg til sine egne muligheter. Å være i forandringsprosesser er ikke å henfalle til relativisme. At intet er endelig sant, betyr ikke at alt er like bra. Man innser at tidligere perspektiver ikke holder. Men man kan utvikle en skepsis til alle absolutte posisjoner. All forståelse er i bevegelse.

Da inkvisisjonen satte Galileo i husarrest, avsa den en dom om sin egen reaksjonære karakter. Å absoluttere en forståelse av tilværelsen er å stå stille.

System vs individ

Den katolske kirkes inkvistoriske prosesser i middelalderen og renessansen var et tidsbestemt historisk fenomen. Men fjerner man de tidsbestemte trekkene, dreiet det seg om en universell prosess. Inkvisisjonens psykologi synes å ligge godt innenfor den normale manifestasjon av fenomenet mennesket. Avvikere og dissenterer har alltid vært egnet målskive for projeksjon og aggresjon.

I inkvisisjonens perspektiv var det enkelte menneske lite. Det var Guds nåde og frelsen som kunne løfte det opp. Atskillig angst lå til grunn for inkvisisjonen. Det kunne gå galt. De onde krefter kunne vinne. Den katolske kirke kunne ikke stole på at mennesket gjennom sin egen dømmekraft ville velge Gud. Det kunne bli forledet.

Troen på individet var begrenset, men tilliten til systemet stort. Man brente forvirrede som kom i veien for det store systemet. At syndernes små legemer led forferdelig i flammene, var en liten pris å betale for sjelens mulige gjenforening med Gud. De villedede individene ble i flammene ført tilbake til den kirke som var Herrens representant og system på jorden.

Finne frem selv

Foreningen av skepsis til individ og tillit til system er en historisk gjenganger. Kommunisme og fascisme er nære eksempler. Også i sin egen psykologi kan de fleste gjenkjenne behovet for tryggheten i systemet.

Acem-meditasjon skiller seg fra mange meditasjonsformer ved ikke å tilby ritualer, guruer, faste regler eller stadige innvielser i nye trinn av et stort system. Meditasjonen har i en viss forstand en retning hvis man slipper seg inn i den. Man åpner seg for en spontan

refleksjon over eget liv og for det man dypere sett vil. Men den meditative løsning ligger ikke i et system, men i egen sensitivitet. Den retning meditasjon kan åpne for, må individet selv finne frem til.

Den meditative "frelse" ligger i individet og ikke i systemet. Inkvisitoren handlet ut fra det perspektiv at der mennesket feiler, må andre, Kirken – systemet, ta over. I meditativ sammenheng er en slik formynderholdning fåfengt. Utfordringen i psykologisk modning kan ikke overføres til andre. Ingen kan leve for en, og ingen kan vokse for en. Andre kan ha makt til å brenne en. Men det hjelper ikke til innsikt.

Helhetlig forståelse

Prosesser for selvinnikt kan starte en god spiral. Det kan være smertefullt å slippe taket i gamle bilder av seg selv. Men det er også tilfredsstillende å forstå mer av hvem man er, og hva som styrer ens liv. Selvinnikt kan gi en egen type ro og forankring.

I meditasjon lærer man etter hvert at selv det smertefulle har noe å tilføre en. Rastløshet, uro og kroppssmerter er del av psykologiens språk gjennom kroppen. Lar man prosessen ta den tid den trenger, skjønner man etter hvert noe ved sin egen psykologi bedre. Å slippe seg nær sine egne uforløste sider bidrar over tid til et mer helhetlig og forløst forhold til hvem man er.

Inkvisisjonen uttrykte en annen mental holdning. Det vanskelige, det som er annerledes og ikke lar seg forstå, er farlig. Det må fjernes. Det psykologiske motstykke i indre prosesser er forsvarsmekanismer som avspaltning og benektning.

Ikke å ta imot det som er vanskelig, kan bidra til en negativ og selvforsterkende spiral. Desto mer man stopper opp psykologisk, desto mer statisk kan ens forståelse av seg selv bli. Man kan mer og mer stenge seg av for et bevisst forhold til understrømmene i eget liv.

Vitenskapen fant det under og etter inkvisisjonen nødvendig å beskytte seg mot kirken. Det ble viktig å poengtere at ens vitenskapelige arbeid var irrelevant for trosspørsmål. På sin side lukket kirken seg mer igjen for vitenskapen. Dermed bidro inkvisisjonen til den vestlige verdens skarpe skille mellom tro og viten. Men den livs-

Slippe gamle bilder

"Mens vi venter på Godot" er et symbol på tidens mentalitet.

anskuelse som skal bli helhetlig, må integrere den kunnskap man har om verden. Tro og kunnskap bør berike hverandre. Der de er antagonistiske, kan begge bli fattigere.

Retningsløshet og fundamentalisme

Den katolske kirkes inkvisisjon kan ses som utslag av en religiøs tro i middelalderen og renessansen som det ellers er mye godt å si om. At den utartet, må ikke blinde en for den misforståtte vilje til å gi livet retning som kan ha ligget bak.

Inkvisitorene trodde nok gjennomgående at de ivaretok en hellig gjerning. Kirkens oppgave å kjempe for Guds rike. Man skulle frelse sjeler. Gikk den eneste mulige vei til bot og frelse gjennom bålet fysiske lidelser, fikk det heller bli slik.

Inkvisisjonen var fundamentalistisk, intolerant og til dels grusom. Men den representerte et livsalvor, og uttrykte en grunnleggende tro på at livet har retning.

Mange moderne mennesker synes å se livet som en hendelse der det viktige er at tiden går uten at det smerter. Ikke uten grunn er Samuel Becketts *Mens vi venter på Godot* blitt et symbol-teaterstykk for tidens mentalitet. Man er her, man skjønner ikke hvorfor, men man får gjøre det beste ut av det og ha det så godt man kan mens man er her. Resultatet er retningsløshet.

I en tidsånd uten et religiøst eller eksistensielt kompass er det nærmest paradoksalt å snakke om retningsløshet. Man kan i en viss forstand ikke være retningsløs i en tid som ikke er opptatt av retninger. I hvert fall er det ikke negativt. Retningsløsheten er en del av det postmodernistiske poeng. Man kan ha et negativt forhold til inkvisisjonen uten helt å måtte forkaste dens grunnleggende holdning til at livet har retning.

Inkvisisjonen illustrerte tydelig farene for dem som mener at tilværelsen har en retning, at det finnes en mening og at det er menneskets oppgave å søke mot den. Standpunktet blir lett fundamentalistisk. Da hjelper man ikke lenger til en bevegelse mot et mål, men til stillstand.

Meningsfylde og toleranse

Å arbeide med vekstprosesser som meditasjon kan innebære et individuelt oppgjør med den postmodernistiske relativisering. Meditasjon avspeiler at det spiller en rolle hva man bruker tiden til. Livet har en retning hvis man åpner seg for den. Sinnet søker erkjennelse. Det ubearbejdede i sinnet har i seg en trang til å bli forstått. Konflikter søker ikke bare utagering og gjengjeldelse, men også mer helhet og forsoning.

Å arbeide fordypet med Acem-meditasjon forutsetter en kontinuerlig vilje til å sette spørsmålsteget ved egne handlingsmønstre. Man fanges av ubevisste reaksjonsmønstre. Disse må man komme i et reflekterende og forandrende forhold til for å gå videre. En aktiv selvrefleksjonsprosess hemmes av absoluterte perspektiver på seg selv og andre. Meditativ fordypelse kan ivareta en kontakt med en livsretning i ens indre, men samtidig opprettholde en toleranse og vilje til stadig skifte av perspektiv.

Forsoning og forløsning

Inkvisitoren mål var å redde forvillende sjeler og hindre andre i å fortapes. Ut fra ideologien skulle bålet gi den endelige mulighet for forsoning. Rent faktisk representerte staken en definitiv og grusom fordømmelse.

Den meditative livsholdning etterstreber den motsatte holdning. Veksten ligger i forsoningen, i kompromisset, i integreringen. På samfunnsplan er motstykket en vilje til mangfold. Menneskets psykologi er sammensatt. Det må også det samfunn bli der dette psykologiske mangfoldet får spille seg ut.

Meditasjon er å stimulere sin evne til indre pluralisme. Den er en form for psykologisk demokrati. Inkvisisjonens og fundamentalismens psykologi vil begrense menneskets potensiale for frihet. Derfor skapes lett et motsetningsforhold mellom fundamentalisme og genuin introspeksjon. Inkvisisjonens psykologi har funnet svaret. I introspeksjonen er man på søken etter nye aspekter av det svar som aldri kan avsluttes. Meditasjon etterstreber et indre demokrati og kan motvirke projiserende legitimeringer av autoritære strukturer.

**Vilje til
mangfold**

Ingen dom, intet ansikt, intet bål – Stalin i Katyn

Hemmelige massedrap

Skal man sammenligne renessansens inkvisisjons med moderne tiders massedrap, er det nok å ta av. Stikkordene er mange og kjente, nesten forslitte: Gulag, Auschwitz, Dachau, Kambodsja, kultur-revolusjonen osv. Mens det historiske bildet av senmiddelalderen og renessansen til dels er farget av storinkvisitoren, har det tyvende århundre også vært monstrenes tidsalder. Middelalderen og renessansen var sammensatt; men det var også slutten på årtusenet med sterke teknologiske fremskritt, utvikling av menneskeretter og masse mord i en aldeles hemningsløs skala.

Her har vi valgt å bruke de sovjetiske kommunisters mord av 15 000 polske offiserer i april-mai 1940 for å illustrere forskjellen mellom inkvisisjonens ideologi og den tenkning som legitimerte en del av det tyvende århundrets utryddelser. Knappt en tredel eller 4 443 av drapene på de polske offiserene fant sted i Katyn-skogen. Tallet er nøyaktig fordi likene senere ble gravd frem. Hvor og hvordan de øvrige ble tatt av dage, vet man faktisk ikke sikkert. En teori er at store lektre med tusener av offiserer ble senket og de ombord druknet under bevoktning av sovjetiske spesialtropper. Siden identifiseringen av Katyn som et hovedrettersted ligger fast, mens den øvrige lokalisering er mer diffus, har Katyn gitt navn til hele denne systematiske utryddelsen. Katyn er en viktig del av nyere polsk historie. I Vesten er Katyn blitt et vagt stikkord for sovjetiske overgrep mot polakker, men med få kjente detaljer.

Ingen vet sikkert

Et bisart trekk ved Katyn er altså at 15 000 personer i den polske elite forsvant, mens ingen vet egentlig helt hva som skjedde¹). Inkvisisjonens bål tente man i full offentlighet. Katyn ble foretatt i den dypeste hemmelighet som en halvkriminell operasjon og først vedstått av Gorbatsjov på vegne av Sovjetunionen i 1990, 50 år etter.

Tilstrekkelig er likevel avdekket til at man kan bruke Katyn til å

¹ Se nærmere Allen Paul: *Katyn: Stalin's Massacre and the Seeds of Polish Resurrection*, 1991; og Vladimir Abarinov: *The murderers of Katyn, A Russian Journalist Investigates the 1940 Massacre of 15,000 Polish Officers in Soviet Captivity*, 1993

Stalin mottar navn på "savnede" offiserer fra den polske general Anders.

oppstille en kontrast til renessansens inkvisisjon. Sammenligningen burde være nok et bidrag til å kurere anklager mot middelaldermennesket for grusom fordomsfullhet i motsetning til vår humane og opplyste samtid. Igjen er det tankevekkende bare å se på antallet. I løpet av noen korte våruker klarte Stalins håndlangere å drepe, bare av polske offiserer, et like stort antall mennesker som inkvisitoren trengte kanskje hundre år for å brenne i hele det katolske Europa.

Ikke individ, men klasse

Da Stalin og Hitler inngikk sin ikke-angrepspakt 23. august 1939, den famøse Molotov-Ribbentrop pakt, forsvant Polen inntil videre fra Europa-kartet. Dette var fjerde gangen det ulykksalige Polen ble delt siden 1772. 1. september begynte nazistenes og kommunistenes angrep på Polen. Det ble kort prosess. Utfallet var aldri tvilsomt. Krigen var over i løpet av noen få uker. Russerne alene tok 250 000 krigsfanger.

Hitlers og Stalins mål var ikke alene å erobre, men å forandre Polen. Den tyske delen skulle nazifiseres; den russiske inngå i den kommunistiske verdensorden. Blant krigsfangene hadde kommunistene sikret seg en viktig del av den polske elite. De hadde nesten 15 000 offiserer, samt en del professorer, leger, jurister, forfattere, journalister og predikanter.

**Fjernet
eliten**

Klassefiender

Storinkvisitoren var opptatt av individets forhold til Gud. De skulle frelse den enkelte sjel. Det kommunistiske fokus er på klassen. Helt siden revolusjonen i 1917 hadde Lenin og senere Stalin i stor skala uttrydd klassefiender. Det spilte ingen rolle hvem man var som individ, men hvilken klasse man tilhørte. Spørsmålet var ikke om man ut fra individuelle tilbøyeligheter skulle ha foretatt kjetterske handlinger. Man var en fiende hvis man tilhørte gal klasse. Røde Khmer i Kambodsja skal ha undersøkt hendene til folk. Var de preget av manuelt arbeid, var sjansene for å unngå dødsmerkene større. Da var man knyttet til riktig klasse.

*Hitler delte
Polen med
Stalin*

Med de sovjetiske kommunisters klasse-tenkning var konklusjonen nærliggende. Her satt man plutselig med en vesentlig del av de viktigste polske klassefiender i hendene: Hvorfor ikke enkelt og greit utrydde de polske krigsfangene som tilhørte de øverste sjikt innenfor hæren og samfunnet for øvrig? Det finnes angivelig vitner som hevder å ha sett drapsordren undertegnet av Stalin. Det er ikke egentlig forbausende siden Stalin i perioder daglig skal ha undertegnet endeløse lister med

dødsdommer over de av Sovjetunionens egne borgere hadde fått stemplet klassefiende, borgerlig eller reaksjonær. Stalins kombinasjon av psykologisk paranoia, psykopatisk ufølsomhet overfor andres lidelser, maktbehov og klasseidologi synes å ha gjort de daglige dødslistene personlig uproblematisk. At Stalin må ha unnfanget eller godkjent ordren om Katyn-henrettelsene, kan uansett være lite tvilsomt.

Er man tilstrekkelig forankret i klassetenkning, kan det være ulogisk å anklage sovjetledelsen for en slik massakre ut fra en form for moralsk tankegang. Den russiske journalisten Abarinov refererer tankevekkende vitnesbyrd om hvordan trofaste kommunister reagerte da det på 90-tallet ble umulig å benekte sovjetstatens ansvar for Katyn. Et brev stilte seg uforstående til polakkenes indignasjon over den kyniske utryddelsen av 15 000 av deres beste folk: "Er det virkelig mulig at våre polske venner ikke kan forstå det som skjedde i et rendyrket klasseperspektiv? Tross alt, disse menneskene utgjorde de øverste rekkene i den gamle polske hæren og tjente borgerskapets interesser. Er våre polske kamerater i ferd med å miste sin klassebevissthet og henfalle til nasjonalistisk arroganse?"

Dom uten prosess

Det følger av klassetenkningen at juridiske prosesser for å avgjøre skyld ikke er nødvendig. Det dreier seg ikke om den enkeltes handlinger, men om hvilken klasse man tilhører. Klassen, den sosiale sammenheng, er alt. Det er en form for rendyrket sosiologisk, helt areligjøs anklage.

En viss siling ble øyensynlig foretatt. Før myrderiene begynte, ble flere av fangeleirene besøkt av høyerestående representanter for NKVD (det sovjetiske sikkerhetspolitiet og forløper til KGB). Deres oppgave, har man gjettest, besto i å sile ut dem sovjetstaten kunne ha nytte av, og derfor ville spare. Men det dreier seg ikke om en inkvisitorisk søken etter en eller annen form for skyld. Det var bruksverdien det dreiet seg om. Bare et fåtall kom med på listene over dem som skulle spares. Og ingen eller få av fangene skjønte visstnok hva utspørringen egentlig dreiet seg om.

Listene over alle dem som skulle dø, ble satt opp uten at det noen gang dreiet seg om en tiltale. Det avgjørende var ikke ofrenes tanker eller handlinger, men sosiale kriterier.

Utgravninger i Katyn-skogen 3 år etter henrettelsen

NKVD som mafia

En hver som har sett et par mafiafilmer, kjenner det tradisjonelle opplegget for å likvidere sine egne. Man lurer forræderen, tysteren eller konkurrenten til å tro at alt er i orden. Offeret går i fellen. Plutselig endres scenen, og mordet skjer.

På samme måte kunne Stalin gå frem. Han kvittet seg flere ganger med dem som tidligere hadde hjulpet ham til å foreta utrenskninger. Stalin var en mester i å unndra seg ansvaret for alt det grusomme som skjedde i Sovjetunionen. Flere ganger klarte han å anklage andre for de overgrepene han selv i siste instans hadde regissert. Da måtte han gå varsomt frem så ofrene, hans tidligere håndlangere, ante fred og ingen fare. Var de mange nok, kunne de ha ytet brysom motstand. I *Hitler and Stalin. Parallell Lives* beskriver historikeren Alan Bullock hvordan Stalin sørget for at en rekke ledere innen NKVD ble beordret ut av Moskva på oppdrag til provinsene. Dermed ble de spredt for hverandre, kunne ikke gjøre organisert motstand og forsto heller ikke hva som var forestående. På en av de første togstasjonene etter Moskva ble de hentet ut av vognene av andre NKVD-folk, arrestert, og for de flestes vedkommende, nokså raskt henrettet.

Tilsvarende mafia-lignende metoder ble benyttet overfor de polske

Rask henrettelse

Løgner

offiserene. Russerne bidro til at det oppsto rykter om at fangene snart skulle løslates eller i hvert fall transporteres til andre og bedre leire. Disse ryktene oppildnet mange. Det er en almen menneskelig egenskap å ville håpe det beste. Den menneskelige vilje til benektning er utallige ganger brukt til å oppstille feller for store grupper av mennesker. Nazistene fikk på en relativt enkel måte tømte flere jødiske ghettoer i Øst-Europa ved å spille på det samme: Det dreiet seg bare om en forflytning.

Lister kom fra Moskva over grupper av polske offiserer som i grupper skulle transporteres vekk fra leirene. De berørte personene fikk særlige rasjoner: 800 gram brød, noe sukker og fisk. Flere av fangene unnfanget optimistiske hypoteser om bakgrunnen for denne ekstra rasjone: Russerne ville at fangene ved løslatelsen skulle se ut som om de hadde blitt behandlet godt.

Den optimistiske stemningen endret seg raskt da ofrene var kommet langt nok vekk fra leirene til at de gjenværende fangene ikke kunne se og høre dem. En av de få overlevende som ble spart i siste øyeblikk, fortalte om hvordan langt barskere voktere med hunder og maskinpistoler overtok. Så ble fangene fraktet videre i lukkede tog og busser. Etter hvert skjønnte i hvert fall noen at de var blitt lurt, og at det var en reise mot døden.

Profesjonell dødsmaskin

Likvideringsarbeid ble på NKVD-slang omtalt som *fuktig arbeid*. Mange spesialavdelinger innen NKVD hadde omfattende praksis med dette og fulgte nøye gjennomtenkte fremgangsmåter. Fra 3. april til 13. mai, på bare fem uker, klarte de berørte NKVD-troppene å henrette nesten 15 000 offiserer. Ser man for seg en kø av mennesker med en meter mellom hver person, tilsvarer NKVDs velregisserte drapsoperasjon det å henrette en rekke mennesker oppstilt fra Oslo sentrum og ut til Slependen. Alt dette skjedde uten at en eneste person klarte å rømme. Det må etter alle ytre kriterier ha dreiet seg om ressurssterke, velutdannede, selvstendige og initiativrike personer med klare lederegenskaper. Ingen blant ofrene ble ført frem til retterstedet og kom seg vekk. Det dreiet seg om et massebord med den grad av rutinemessig og kald profesjonalitet som bare oppøves gjennom lang praksis. Den hadde Stalins institusjoner og håndlangere.

Metoden overfor de nesten 5 000 som ble myrdet i Katyn, besto i at NKVD fikk frem én og én gruppe ad gangen til utkanten av skogen. Det var aldri store ansamlinger av fanger. Ofrene ble så satt inn i busser for transporten det siste stykket. I disse bussene var det en form for eneavlukker. Da bussen kom frem til retterstedet, ble

Fuktig arbeid

Effektivt

ofrene hentet en for en, beordret til å gå, så til å knele, og dernest skutt i nakken. De som gjorde motstand, har man ut fra likenes stilling mv, gått ut fra ble bundet inn i sine jakker på en slik måte at de ville kvele seg selv hvis de sprellet. Så ble de også skutt. Alt må ha skjedd raskt og effektivt. Nakkeskuddet NKVD benyttet, var en spesiell teknikk man lenge hadde perfektionert i Ljublankas kjeller (det beryktede hovedkvarteret til NKVD i Moskva) og kommunistregimets mange andre dødsfeller. Ved å skyte i en spesiell vinkel unngikk man for mye blodsøl og fikk også den drepte til å falle på en spesiell måte.

Ingen av dem som deltok i myrderiene, har senere stått frem og fortalt sin historie. Allen Paul spekulerer i sin bok *Katyn* på om mange av de berørte NKVD-folkene nokså raskt selv ble likvidert. Det understreker i så fall bare den lovløse mafia-stilen. Stalin og de andre øverste ansvarlige gjorde uansett mye for å skjule sporene. Papirer ble makulert. Brev til fangene ble besvart med et kort, men for så vidt halvsant: "NN har dratt." Gravene var tildekket og forsøkt gjemt.

Da tyskerne i 1943 ved et tilfelle fant likene, utnyttet man dette til propaganda mot Sovjetstatens grusomheter. Det er fra sine egne man skal ha det. Stalin-regimet benektet det hele blankt. Siden man hadde gjort en så god jobb med å holde det hele hemmelig, klarte man lenge å late som om saken ikke var Sovjets ansvar. Men i 1991 innså Sovjetstaten at fortsatt benektning ville bli parodisk.

Hemmeligholdet rundt de øvrige 10 000 polske offiserene kommunistene også drepte, var enda bedre. Den tabben Stalin gjorde i Katyn, var at nesten 5000 begravde lik før eller senere kan bli funnet. Mange av de andre drepte har antagelig blitt drept på måter som ikke etterlater seg spor. Flere spekulasjoner bygger på vage beretninger om at de i tusenvis ble transportert ut på flåter i Kvitsjøen. Så ble disse flåtene senket under bevoktning av NKVD-folk med det resultat at alle om bord druknet.

Individet som ren materie

Stillet overfor historiens kjensgjerninger kan bevisbyrden være tung for dem som mener at mennesket egentlig er godt. Vi bare feiler litt fra tid til annen. Imidlertid kan det å tro på den enkeltes muligheter sette grenser for hva vi tillater oss å gjøre mot hverandre.

Slike begrensninger hemmet ikke nazistene og kommunistene i deres myrderier i milliontall. Hvordan blir man så fullstendig

*Ungdomsbilde
av Stalin*

Skjulte spor

respektløs for liv? Hva slags verdensanskuelse ligger bak?

Det mest blodige slaget i Den annen verdenskrig var slaget om Stalingrad fra september 1942 til februar 1943. En million soldater døde. Hensynsløsheten var nærmest grenseløs på begge sider. Fangeleirene var til dels dødsfeller. En tysk fangeleir på de åpne vintersteppene besto bare av piggtråd uten noen form for beskyttelse mot vind og vær. Man kan forestille seg muligheten for å overleve etter regn, sludd eller sne etterfulgt av 10-20 kuldegrader og blæst.

Nærmere 200 000 tyske soldater overga seg da russerne endelig hadde vunnet slaget om Stalingrad. Bare en liten brøkdel kom hjem i live. Behandlingen var grusom.

Det mest tankevekkende ved skildringene fra kampene om Stalingrad², er likevel de russiske generalenes fullstendige likegyldighet rundt egne soldaters liv. Det er historier om offiserer som i fylla beordret utrente russiske tropper til å storme mot tyske tanks uten våpen. Hele 13 500 russiske soldater ble henrettet ved standrett for det minste tegn på svakhet. Det er som å skyte en mindre norsk by. Før soldatene ble skutt, måtte de kle av seg slik at klærne ikke skulle få blodflekker. De skulle brukes av nye soldater. Så der sto de, hutrende i vinterkulden, mens de ventet på skuddene for en virkelig eller innbilt forseelse.

Så hvorfor var man så likegyldig overfor liv? De som er av samme alen, ser hverandre undertiden klarest. En tysk krigsfange forklarte russernes grenseløse brutalitet overfor sine slagne motstandere slik: "Materialisme betød at mennesket bare er en annen form for materiale. Man bruker det og kvitter seg med det."

Mennesket var ikke lenger menneske. Det var tingliggjort. Da er det ikke lenger meningsfullt å snakke om en medmenneskelig moral, eller at man ikke skal gjøre mot andre, det man ikke vil at andre skal gjøre mot en selv. De andre er ikke andre, de er noe annet.

Muligens kan man se en parallell til mongolenes grusomheter. Djengis Khan brukte systematisk terror i stor skala da han mot slutten av 1100-tallet ledet mongolene fra å være et lite ukjent nomadefolk til å etablere et verdensrike. Enkelte ganger skal hans krigere ha massakrert opp mot en halv million innbyggere i erobrede byer. Mongolenes dyktighet i krig er blitt forklart med at de utviklet en taktikk basert på sine erfaringer som gjeterer til hest. De omringet og splittet sine motstandere slik de fikk overtaket på skremte dyr. Den samme likestillingen av fangene som dyr, som noe fremmed fra en selv, kan bidra til å forklare den nærmest absolutte mangel på hemninger som preget mongolenes terror. Det er en parallell til nazistenes undermennesker og kommunistenes tingliggjøring.

2 Se f.eks. Antony Beevor: Stalingrad. *The Fateful Siege: 1942-1943*, 1998.

Likegyldighet

Mennesker blir ting

Irrelevant etikk

Den som skal være grusom, må splitte, forherde eller fremmedgjøre seg. En dyktig SS- eller NKVD-offiser kunne ikke ta inn over seg andres lidelser.

For inkvisitorene var ofrene som gikk opp i flammer, ikke primært medmennesker. De var djevelens representanter. Det onde hadde tatt bolig i dem. Bålet rensket ut det onde. Det var det onde man brente. At legemet led, fikk så være.

Nazistene gasset altså undermennesker, og kommunistene trodde ikke egentlig på mennesket, men på klassen og materien. Å bli opptatt av den enkelte fanges lidelser ville for en leirvakt fra NKVD være en ideologisk avsporing.

For den som ble brent, gasset eller fikk et nakkeskudd, kan tankegangen til de ansvarlige neppe spille så stor rolle. Ens liv ble uansett tatt fra en. Men for den som ser det hele utenfra, krever det tyvende århundrets hemningsløse omfang av myrderier en forklaring. Det er ikke nok å påvise at inkvisitorene, kommunistene og nazistene psykologisk må ha klart å stenge seg av fra offerets lidelser.

Om enn på en dogmatisk og fordomsfull måte trodde inkvisitorene på den enkeltes muligheter. Det var den enkelte som hadde feilet og gitt bolig til mørkets krefter. Anklagen gjaldt hvert individ.

I et materialistisk klasseperspektiv er individet ingenting. Da krever det heller ingen prosess eller dom for å kvitte seg med det. Når klassen eller partiet blir alt, og individet intet, er drapet ikke bare gjort syndfritt. Det er likegyldig. Straks man skifter fra å anklage individ til å rette anklagen mot gruppe eller klasse, kan grusomhetene få helt andre konsekvenser. Det finner sted en form for paradigmeskifte. Man stiller ikke lenger spørsmål om individuell rettferdighet, om behov for en trygg prosess. For en anklager som ikke er opptatt av individ, blir storinkvisitorennes møysommelige bevisførsel meningsløs. Retts-sikkerhet for den enkelte fremtrer som en misforståelse.

En etisk bevissthet forutsetter at man stiller spørsmål om hvem man selv er, hva står ens handlinger for, hva uttrykker de om egen person? Storinkvisitoren må ha hatt mange rare resonnementer inne i hodene sine når de så sine ofre ved stakene. Har man utradert spørsmålet om en individuell skyld til fordel for klassebevissthet, behøver man ikke rasjonalisere seg frem til selvrettferdiggjorte svar. Spørsmålet om individuell skyld er blitt irrelevant.

Inkvisisjonen til den katolske kirke uttrykte en fordomsfull rigiditet og forvirring. Med de ideologiske massemyrderier i det tyvende århundre, der individet og gud er gjort irrelevant, synes man mer å ha nærmet seg en rendyrket ondskap uten noen form for egentlige grenser utover det rent praktisk administrerbare.

Fremmedgjort

**Syndfritt
drap**

Evig fordømt

-Frans Kafka: Prosessen

**Skadelige og
uønskede
skrifter**

Frans Kafka døde i 1924, rett før han skulle ha fylt 41 år. *Proessen*, hans mest kjente verk, ble påbegynt i 1914. Kafka døde før boken var helt ferdig. Den ble redigert og utgitt av hans venn, forfatteren Max Brod, som også har skrevet en sterkt personlig og sympatisk biografi om Kafka. I Encyclopedia Britannica, og i flere andre kilder, uttales at Brod posthumt utga Kafkas verker mot dennes uttrykkelige ønske. Skal man tro Brods egen fremstilling, var Kafka her, som i sine litterære verker, tvetydig. Forfatterskapet var et kall. Å skrive er min måte å be på, skal Kafka ha sagt. Brods utgivelse av manuskriptene kan ses som en lojal ivaretagelse av den trang til litterær kontemplasjon Kafkas verker representerer.

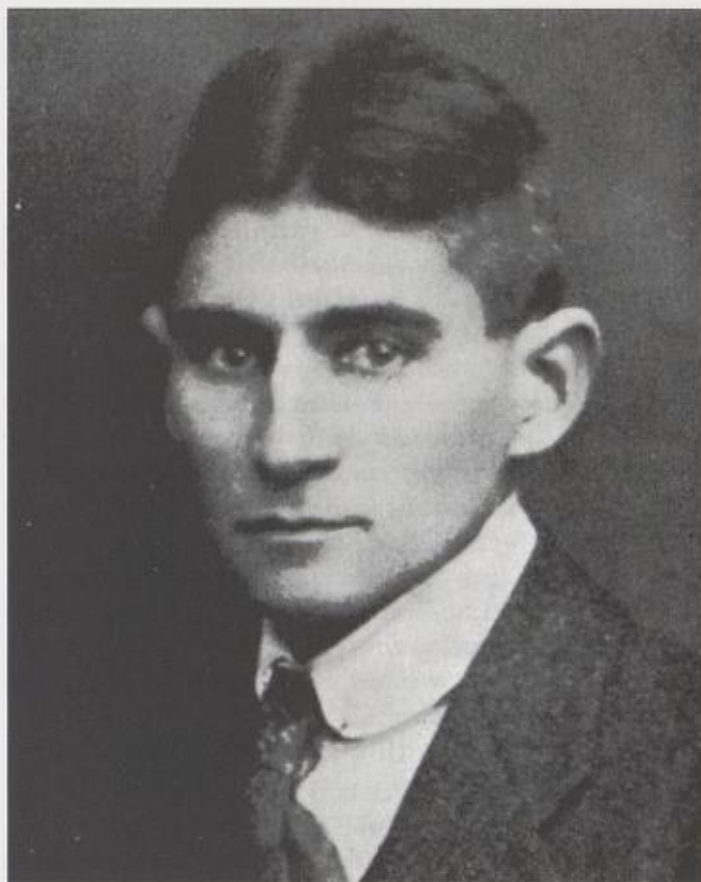
I sin egen levetid pleiet Kafka omgang med til dels betydelige kunstneriske og akademiske begavelser. Hans eget talent var derimot lite kjent utenfor en engere krets. Etter Kafkas død fikk hans verker betydelig leserkrets. Allerede i 1935 tildelte det tyske naziregimet Kafka den utvilsomme hedersbevisning å la hans bøker bli ført opp på listen over "skadelige og uønskede skrifter". Å trekke en sammenligning til nazistene er urettferdig overfor inkvisitoren. Men den som skal sette opp lister over forbudte verker, bør vokte seg for å ta med en Galileo eller en Kafka. I et historisk perspektiv blir det så alt for tydelig hvem som tok feil.

Vilkårlig anklage – ukjent domstol

Kafka tilhører utvilsomt en av det tyvende århundrets mest kjente forfattere. Uttrykk som kaffask inngår i dagligspråkets omtale av uvirkelige og forvirrende hendelser. *Proessen* er filmet. Den siste versjonen er fra 1994 med Anthony Hopkins i en av de sentrale roller.

Kortversjonen av *Proessen* er kjent for langt flere enn dem som har lest boken. En hverdagsperson, Josef K, som er mellomleder i en bank, våkner en dag til en anklage fra en domstol. Det er en plutselig og vilkårlig arrestasjon:

**Hverdags-
person**

*Franz Kafka døde
før "Prosessen"
var ferdig.*

"Noen måtte ha baktalt Josef K., for en morgen ble han arrestert uten at han hadde gjort noe galt." (Sitatene fra Prosessen er fra Trond Winjes oversettelse, Gyldendal 1992.)

Den unge bankassistentens liv har vært oversiktlig, rutinepreget og greit. Allerede i neste setning skildrer Kafka dette bruddet i tilværelsen til Josef K: "Han leide værelse hos fru Grubach, og hennes kokke, som hver dag kom inn med frokosten hans litt før klokken åtte, kom ikke denne gang. Det hadde aldri hendt før."

Anklagen forblir uklar, og Josef K når aldri frem til de avgjørende dommere. Dommens innhold bekjentgjøres aldri for ham, men utfallet er skjebnesvangert. På samme måte som han en morgen ble arrestert av to uklare personer, blir han en kveld hentet av to vage representanter for domstolen. De tar ham med til et stenbrudd for å henrette ham på en halvveis rituell måte:

**Uklar
anklage**

"Kvelden før han fylte enogtredve år – klokken nærmet seg ni om aftenen, og det begynte å bli stille i gatene – kom to herrer inn i K.'s leilighet. I sorte, dobbeltspente frakker, bleke og fete, med flosshatter som åpenbart ikke var til å røre på.

...

Men straks utenfor gateporten hengte de seg fast på ham på en måte som K. aldri hadde vært med på før. K. gikk stramt oppreist mellom dem, ... Det var en enhet, slik den nesten bare kan lages av livløse ting."

...

Så åpnet den ene herren frakken, og opp av en skjede som hang i et belte han hadde spent rundt vesten trakk han en lang tynn slakterkniv som var slipt på begge sider, holdt den høyt i været og undersøkte eggene i lyset. Enda en gang begynte de motbydelige høflighetene, den ene rakte kniven over hodet på K. til den andre, og han rakte den tilbake til den andre over K.

...

Og den ene herren la hendene sine mot strupen hans, mens den andre støtte kniven inn i hjertet hans og dreide den to ganger. Med bristende øyne så K. hvordan herrene stod lent mot hverandre kinn mot kinn rett foran ham og iakttok dommen."

Tvetydighetens dikter

Trond Winje, oversetter til den norske 1992-utgaven av *Prosesen*, omtaler Kafka som tvetydighetens dikter. Kafkas språk er med Winjes ord "glassklart og spesielt" med "et utrolig rent tysk ordforråd uten usikre randsoner".

Om språket er klart, er teksten desto mer full av bevisste tvetydigheter. Kafka lar bilder komme etter hverandre. De begynner et sted og slutter nærmest i sin motsats. Kafka bruker en rekke småord som kan skape tvil.

Bødlene går med flosshatter som ikke er til å røre på. Høflighetene er motbydelige. Henrettelsens realitet er klar nok gjennom slakterkniven, men beskrivelsen forblir uvirkelig.

I sine bestrebelser på å slippe unna anklagen har Josef K et sted i romanen et møte med en maler som arbeider for domstolen. Maleren spør om Josef K ønsker frifinnelse. Det vil Josef K, naturlig nok. Men straks er ikke lenger en frifinnelse det man tror det er. Maleren legger ut: "Det finnes tre muligheter, nemlig den virkelige frifinnelse, den tilsynelatende frifinnelse og forhalingen." Så viser det seg at den virkelige frifinnelse ikke er en reell mulighet. Maleren forteller at "... jeg har hørt på utallige prosesser i viktige stadier og fulgt dem så langt de var synlige, og – det må jeg innrømme – ikke opplevd en

**Umulig å bli
frikjent**

eneste frifinnelse.”

Denne tvetydige stemningen i *Prosessene* og i Kafkas øvrige forfatterskap reflekterer sentrale sider ved den menneskelige psykologi. Den preges av motsetninger.. Menneskets bevissthetsstrøm står ikke stille. Den beveger seg og rommer masse motstridende elemener. Bevisste forestillinger kan ha sin motsats i det ubevisste. En forståelse av personlige forhold ved tilværelsen forblir ufullstendig fordi den aldri kan fange inn alle sider. Kafkas tvetydighet fanger inn denne uavsluttede åpenhet ved bevisstheten. Man vet aldri noe definitivt og endelig.

Heller ikke *Prosessene* som roman kan fanges inn i ett perspektiv. Denne artikkelen trekker frem sider ved *Prosessene* som kan passe inn i en diskusjon av inkvisisjonens psykologi. Selve handlingen i *Prosessene* kan bare i begrenset utstrekning sammenlignes med inkvisisjonen som historisk fenomen. Men verket kan kaste lys over den psykologi som styrer ens anklager mot en selv og mot andre.

Psykologisk dikter – politisk sannsiger

Kafkas *Prosessene* og Solsjenitsyns *Gulag-Arkipel* er skrevet i hver sin ende av det tyvende århundre. Kafka beskriver en forestilt prosess, mens Solsjenitsyns mål var å gi ord til skjebnen til de millioner Stalin forfulgte. Parallellene mellom bøkene er mange ”Løgnen blir gjort til verdensorden”, uttaler Josef K.

Et karakterisk trekk ved Solsjenitsyns kilddringer av Stalins prosesser er håpløsheten. Havnet man første i garnet til Stalins håndlangere, slapp man sjelden endelig fra det. Klarte man å overleve 10 år i leirene, og løslatelsen nærmet seg, fikk man lett en ny dom. Og ble man virkelig satt fri, kunne en ny arrestasjon følge. Eller med Kafkas ord fra tiår før:

”Men denne andre frifinnelsen er altså heller ikke endelig,” sa K. og snudde avvisende på hodet. ”Selvfølgelig ikke,” sa maleren, ”efter den andre frifinnelsen følger den tredje arrestasjonen, efter den tredje frifinnelsen den fjerde arrestasjonen og så videre. Det er jo det som ligger i begrepet tilsynelatende frifinnelse.”

Tatt som en politisk beskrivelse, som *Prosessene* ikke er, skildres den totalitære stat. Svært mange av dem Josef K. etter hvert får berøring med, har å gjøre med det skjulte apparatet som anklager ham: ”Disse

Solsjenitsyns mål var å gi ord til skjebnen til de millioner Stalin forfulgte.

Håpløshet

pikebarna hører også til domstolen. ... Alt hører jo til domstolen.”

Skildringen av hvordan domstolen fungerer, er som hentet ut av Sovjetstatens summariske retterganger og Stalins Moskvaprosesser:

”Alle er imidlertid enige om at ... retten, når den en gang reiser en anklage, er fast overbevist om den anklagedes skyld og bare meget vanskelig lar seg overbevise om noe annet.’ ‘Vanskelig?’ spurte maleren. ‘Retten lar seg aldri overbevise om noe annet. Hvis jeg maler alle dommerne her ved siden av hverandre på et lerret og De forsvarer Dem overfor dette lerretet, så vil De oppnå et mye bedre resultat enn overfor den virkelige domstolen.’”

Den tiltalte er prisgitt sine anklagere:

”Følgelig er også domstolens dokumenter, fremfor alt selve anklageskriftet utilgjengelig for den anklagede og hans forsvarer, man vet derfor i alminnelighet ikke eller iallfall ikke nøyaktig hva det første innlegget skal rettes mot, egentlig er det derfor bare en ren tilfeldighet hvis det inneholder noe som har betydning for saken. ... Forsvaret er nemlig ved lov egentlig ikke tillatt, det blir bare tålt.”

Ingen anklaget kan noen gang føle seg trygg i en slik prosess. Og selv ikke den mest alminnelige bankassistent er trygg for selv en dag å bli anklaget.

Proessen er en nesten clairvoyant litterær fanfare til viktige sider ved det tyvende århundre. Kafka begynte altså å skrive *Proessen* i august 1914, parallelt med utbruddet av Den første verdenskrig. I mange europeiske land skulle nær en hel generasjon unge menn i fire grufulle år bli ofre for menneskelige slakterkniver i form av bajonetter og andre drapsinstrumenter. Slakteriene i denne krigen krevet tyve millioner mennesker. Mange krigshistorikere anser de avgjørende politiske og militære beslutninger like meningsløse som den prosess Kafka beskrev. Etter hvert virkeliggjorde flere stater de politiske strukturer Kafka beskrev som et psykologisk mareritt.

Anonym anklage

Ofrenes stemmer

En innvending mot tradisjonell historieskriving har vært at for mye oppmerksomhet vies ”de store menn og kvinner”. Historien skrives ovenfra og ned i stedet for nedenfra og opp. Hverdagsmenneskene, historiens fotfolk, blir borte. De etterlot seg så lite i skrift og omtale. Man må mer gjennom geologiske utgravinger og analyser av avlinger og klimatiske forhold slutte seg til hvordan alminnelige folk hadde det. Jeanne d’Arc, Giordano Bruno og Galileo Galilei har mange hørt

om. Enkelte av storinkvisitoren og pådriverne blant pavene vet ettertiden også en del om. Hvordan prosessen artet seg for de titusener hverdagsmennesker inkvisitoren brente, er det færre holdepunkter for.

Kafkas *Prosess* er offerets beretning. Bare åpningen av boken vekker til live frykten for den anonyme anklage som også inkvisitoren kjetter må ha hatt:

"Noen måtte ha baktalt Josef K., for en morgen ble han arrestert uten at han hadde gjort noe galt."

Med ett er man blitt offer og en kasteball for omstendigheter man ikke forstår. Andre blir tilskuere som er mer nysgjerrige enn medfølende:

"K. ventet enda en liten stund, fra hodeputen så han den gamle damen som bodde rett over gaten og som iakttok ham med en for henne helt usedvanlig nysgjerrighet, ..."

Eller de viser at de er redde for å bli innblandet eller identifisert med den mistenkte:

"Man så henne [K's vertinne] bare et øyeblikk, for neppe hadde hun gjenkjent K. før hun åpenbart ble forlegen, ba om unnskyldning, forsvant og lukket døren ytterst forsiktig etter seg."

Og man skjønner ikke hva det er som er i ferd med å skje:

"'Ja, hva er det egentlig De vil', sa K.

...

'De får ikke gå Deres vei, De er jo fanget.'

'Det ser slik ut,' sa K. 'Og hvorfor det?' spurte han så.'

Selvfølgelig er det store forskjeller mellom Kafkas K og inkvisisjonens kjetter. Men lesingen av Kafka kan hjelpe en nærmere stemninger av å være anklaget man kan bære på i sitt eget sinn.

Dommens dag

Det er mange grunner til at den katolske inkvisisjon er blitt en myte. Ett er det protestantiske behov for å male den katolske kirke i djevelens farger. Men det er også en dyp menneskelig forestilling at livet er en prøve. Det venter en dom. Myten om inkvisisjonen kan fascinere ut fra dette indre bilde om en definitiv test.

Tilskuere

Livet en prøve

Mange religioner bygger på en forestilling om at man en gang skal veies. Religiøse gjenfødslesformer antas å være bestemt av moralske forhold. Innen hinduisme og buddhisme bestemmer dharma (ens handlinger) hvordan ens karma (ens skjebne) blir. Det igjen avgjør om man trer ut av samsara (den evige gjentakelse). Vissheten om en hinsidig dom bidro til å gi egypterne moral, fotfeste og en klar oppfatning av riktig og galt.

Forestillingen om en dom besto som en helt sentral del i store deler av kristendommen. Livet etter døden ble betraktet som en mellomtilstand mellom døden og dommedag hvoretter de gode og rettferdige skal oppstå til Guds rike på jorden. I mellomtilstanden lever de gode og salige i paradiset, mens de onde henvises til helvete.

Troen på en dom må ha legitimert inkvisisjonsprosessene. Man gjorde ikke mer enn å rykke frem det som ventet. Inkvisisjonsprosessene bekreftet også her og nå de religiøse forestillinger om en dom der fremme. Dette må ha bidratt til at inkvisisjonens avgjørelser og andre hekseprosesser tross alt ble *akseptert* av mange og var populære hos en hel del.

Døden som dommen

Til tross for Kafkas tvetydige og åpne skrivestil, ligger én tolkning av *Prosessene* nær. Boken handler om det sjokk det for ethvert menneske å ta inn over seg at det en gang skal dø. Det er kanskje tidstypisk at denne tolkningen ikke alltid fremstår så klart i omtalen av Kafka. En åreligjøs og postmoderne samtid har vanskelig for å sette dette grunnleggende faktum ved tilværelsen inn i en meningsfull sammenheng. Den mest demokratiske av alle sider ved tilværelsen klarer ikke en demokratisk modernisme å forholde seg til.

I *Prosessene* våkner en ung mann plutselig opp til en uforståelig fare. Han er anklaget, og forstår etter hvert at full frifinnelse er umulig. Dommen kan utsettes, men ikke avverges. Parallellen til Kafkas egen skjebne er mer enn tydelig. Allerede som 34 åring i 1917, tre år etter at Kafka begynte på *Prosessene*, fikk han diagnosen tuberkulose. Bare 40 år gammel døde han av sykdommen. Hans siste år var en vandring inn og ut av sanatorier. En gang tok han opphold på et nitrist sykehus der forholdene sikkert kan ha lignet de levende skildringer han allerede hadde beskrevet i *Prosessene* av de kummerlige rettslokalene.

Kafkas diagnose var under tidens forhold så godt som en dødsdom. Til hvem skulle han rette sine bønner om nåde; hvor kunne han forsvare seg?

Å få en slik diagnose må være et sjokk. Eller som Kafka allerede

hadde skrevet i *Prosesen*:

"Du har lest et eller annet sted at den siste dom vil komme ganske uventet og bli uttalt av en hvilken som helst munn på et hvilket som helst tidspunkt."

I *Prosesen* klarte Kafka å gi en mer almengyldig form til sin egen skjebne. Typisk for ungdommen er gjerne at den tror den har evig liv. Man tenker ikke på døden og er ikke opptatt av den. Man har livet foran seg. På et eller annet tidspunkt kommer så forståelsen av at livet er forgjengelig. En dag er det slutt. Man bestemmer ikke selv når, hvor eller hvordan. Men unngå det kan man ikke.

I krig er det ofte en fordel å bruke unge soldater. De tenker ikke så mye over faren. En amerikanske soldat fortalte at han etter D-dagen 6 juni 1944, plutselig forsto hvorfor man i den første skjebnesvangre landsettingen på Omaha Beach hadde benyttet så mange tropper uten kamptrening. De var uvørne fordi de ikke forsto hva som ventet. I krig skal soldater raskt gjennomgå den prosessen som tar lenger tid under normale forhold. Atten- og nittenåringene skjønner etter hvert at de ikke er udødelige. Veteranene begynner etter hvert å tenke at døden er uunngåelig. Går det lang nok tid, blir det uunngåelig deres tur.

Lest i et slikt perspektiv handler *Prosesen* om det menneskelige forsøk på å forholde seg til døden, og til hva døden representerer av utfordring til ens måte å leve på.

Fremmedgjort og fordømt

Franz Kafkas liv er beretningen om annerledeshet. Han vokste opp i et hjem med en dominerende far som han kom i et engstelig motsetningsforhold til. Denne relasjonen er levende og følsomt beskrevet i *Brev til far*. Josef K's desperate følelse av å være prisgitt en umulig overmakt, er av mange også forstått som Kafkas beskrivelse av sitt farsforhold. Faren, Hermann Kafka, var en kroppslig maskulin og kraftig bygget forretningsmann med et pågående og selvhevdende vesen. Kroppslig og i sport nådde ikke Kafka opp til farens forventninger. Den psykologiske følelsen av å være evig fordømt av en farsskikkelse man aldri kan nå opp mot, kan være en del av den underliggende stemningen i *Prosesen*.

Kafka var ikke bare til dels fremmed i sitt eget hjem. Han vokste opp som tysktalende jøde i Praha på en tid da antisemittisme hadde en oppblomstring. Kafkas morsmål var ikke landets, og blant

Forholde seg til døden

Kafkas far var kraftig og maskulin. Franz nådde aldri opp til farens forventninger.

tysktalende var han som jøde også annerledes. "Hva har du felles med jødene?" ble han en gang spurt. Svaret var typiske kafkask: "Hva har jeg felles med jødene? Jeg har knapt noe felles med meg selv." Det var som å høre den senere jødiske forfatter Singer: "I would be lost in New York. I would be lost anywhere."

Domstolen representerte for Josef K en uforståelig verden, en ugjennomtrengelig institusjon full av overraskelser som ikke lar seg penetrere, og hvor man aldri kan føle seg trygg.

Ethvert menneske kan kjenne igjen den følelsen. Mange eksistensialister og tilhengere av forskjellige former for et relativt og retningsløst verdensbilde har forsøkt å ta Kafka til inntekt for sine synspunkter. Josef K's fortvilelse blir en form for sartresk kvalme over at verden er meningsløs.

Kafkas venn Max Brod sier i sin biografi at dette er en klar misforståelse. Kafka har en sjelden evne til å skildre følelsen av meningsløshet, av det å stå utenfor, av det ikke å vite. Men dette er ut fra en dyp lengsel etter å finne et holdepunkt i tilværelsen. Brod mener at man vanskelig kan forstå Kafka uten å trekke inn grunnleggende religiøse dimensjoner.

Enkelte sidestiller Kafkas *Prosessen* med Thomas Becketts *Mens vi vener på Godot*. Begge verker skildrer menneskets opplevelse av meningsløshet. Men det er avgjørende forskjeller. Becketts klovner gjenspeiler en del av samtidens livsløgn. Vi behøver ikke skape oss en Godot. Vi vet hva vi venter på. Vi vet at døden en dag er der. Kafka beskriver en person som har tatt inn over seg at livet representerer en stor utfordring. Han vet bare ikke hva han skal gjøre med den. Becketts klovner forsøker å få tiden til å gå. Kafka undrer seg hva han skal gjøre med den. I en slik sammenheng fremstår Kafkas verk som dypt eksistensielt eller religiøst.

Religiøse spørsmål i verdslige former

Innslagene av religiøse bilder i *Prosessen* er etter hvert egentlig mange. Det religiøse perspektivet trer etter hvert klarere frem. Under henrettelsen er noe av det siste som skjer, at en skikkelse viser seg for Josef K. Det er, som så ofte hos Kafka, ikke klart hva dette representerer. Men det er lett å kjenne igjen en trang til å bli møtt med tydelige religiøse overtoner:

"Blikket hans falt på den øverste etasjen i det huset som stod rett ved stenbruddet. Som et lysglimt fór to vindusfag fra hverandre i et vindu, et menneske svakt og spinkelt i det fjerne og høyt der oppe bøyde seg i et kast langt utover og strakte hendene enda lenger ut. Hvem var det? En venn? Et godt menneske? En som følte med ham? Var det

én enkelt? Var det alle? Var det ennå hjelp å få?"

Noe av det siste Josef K tenker før bøddelen løfter kniven, er:

"Hvor var den dommeren han aldri hadde sett? Hvor var den høye domstol han aldri var kommet frem til? Han løftet hendene og sprikte med fingrene."

Proessen kan hele veien forstås i et religiøst perspektiv: En søkende sjel leter etter sin dommer. Men rammene er verdslige og aktørene representanter for jordnære yrker, bortsett fra i den siste store scenen. Den finner sted i domkirken. Kirken er tom, bortsett fra en gammel mann og en geistlig som innleder en dialog med K. Det brenner en hellig ild, men, som et ledd i Kafkas gjennomførte tvetydighet og dobbelthet, er den hellige ild noe som "svevet forstyrrende foran [alter]bildet".

Samtalen med den geistlige går etter hvert over en form for skriftfortolkning. De diskuterer forståelsen av forskjellige symbolske fortellinger. Utvekslingen av fortolkninger mellom K og den geistlige minner om rabbier som diskuterer den hellige jødiske skrift Torahen. Det er ikke bare religiøse, men til dels mystiske innslag i bildene: "[F]or mannen ser glansen som strømmer ut fra lovens dør".

Å gå gjennom sin dør

Ut fra en forståelse av at døden er en uunngåelig utgang på livet, aktualiseres det evige spørsmål om hvordan man skal leve. Hvorledes kan man ta vare på den særegne muligheten livet er den korte tiden man forvalter det? Denne eksistensielle utfordringen skildrer Kafka gjennom en av dialogene i domkirken.

Den geistlige forteller en historie om en mann fra landet som vil inn til loven. Foran loven står en dørvokter som sier at for øyeblikket er det umulig. Dørvokteren understreker at han bare er den første av en rekke dørvoktere som venter lenger inn: "Foran sal etter sal står nye dørvoktere, den ene mektigere enn den andre." Mannen fra landet bestemmer seg for å vente til han får tillatelse til å gå inn. Han får en skammel av dørvokteren og blir sittende foran døren dager og år. Til slutt har ikke mannen så lenge igjen å leve:

"Men før han dør samler alle erfaringene fra hele denne tiden seg til et spørsmål i hodet hans, et spørsmål han hittil ikke har stilt dørvokteren. ... 'Alle streber jo etter loven,' sier mannen, 'hvordan kan det da være at ingen andre enn jeg i alle disse årene har forlangt å komme inn.' Dørvokteren forstår at det går mot slutten med mannen og for ennå å nå frem til hans sluknende hørsel brøler han

**Leter etter
sin dommer**

Dørvokter

**Muligheter
lukkes**

til ham: 'Her kunne ingen andre ha kommet inn, for denne inngangen har ene og alene vært bestemt for deg. Nå går jeg og lukker den.'"

Når livet er over, lukkes mulighetene man ikke har prøvet ut, for godt. Å velge hva og hvor mye av ens potensiale man vil realisere, er ens eget individuelle ansvar. Ingen kan gå gjennom døren, eller leve det ulevde for en.

Kafka lar den geistlige komme med et par andre uttalelser som kan forstås på samme måte. Det er hele tiden opp til en selv:

"Jeg tilhører altså domstolen," sa den geistlige. "Hvorfor skulle jeg så ville deg noe. Domstolen vil deg ingen ting. Den tar imot deg når du kommer og slipper deg når du går."

Ung død

Kafka har undertiden blitt omtalt som skammens forfatter. De siste tankene til Josef K er:

"'Som en hund!'", sa han, det var som om skammen skulle overleve ham."

Men dette kan også være tankene til en forfatter som vet han skal dø ung. Dermed klarer han å formulere tydeligere enn de fleste den uro en hver vil kjenne ved tanken på de muligheter man lot ligge.

Kafkas og inkvisitorennes Gud

I et selvpsykologisk perspektiv handler *Prosesen* om den evige selvanklage og selvtvil, om sjelekamper om hvem vi er og hva vi er verdt. En indre prosess er gitt en ytre ramme.

Ut fra en religiøs innfallsvinkel kan Josef K være en som søker den Gud han aldri vet om han finner, og heller aldri kommer til å vite hvem er. Gud er det evig ukjente. Dette perspektivet er enda tydeligere i Kafkas andre store roman *Slottet*.

Det er en stor kontrast til det fundamentalistiske gudsforhold illustrert ved inkvisitorenne. Her ser man seg som representanter for en Gud. Man vet nok ikke klart hvem Gud er, men man er sikker på hans lover og føler seg forvisset om sin rett til å representere ham.

Gud er her virkelig den siste dommer og lovskriver, og hans lover er klare, ubønnhørlige og lite egnet for kompromisser. Kafkas gudsbilde, så langt man kan snakke om det, er åpent: "Hvor var den dommeren han aldri hadde sett?"

Inkvisisjonens gudsbilde er mer tillukkende. Undrer man seg for mye, er veien kort til kjetterstempet. I Kafkas verdslige rammer lever paradoksalt nok mysteriet. På inkvisisjonens bål som fyres opp med

Åpent gudsbilde

skråsikkerhet, er Gud ikke lenger mystikk, men en firkantet lovkonspisist.

K i *Proessen* stiller uendelig med spørsmål. Han er alene i verden og forstår den ikke. Inkvisitoren har på et vis hevet seg ut av denne ensomheten. Inkvisitoren anklager mot andre bekrefter deres sterke allianse med Gud. Makten til å utstøte avspeiler anklagerens posisjon som en som har direkte kontakt med de styrende krefter.

Inkvisisjonen opptrådte på vegne av én kirke som kalte seg selv universell – katolsk. I stedet for stadig å være på leting etter det guddommelige, innto kirken som institusjon for en form for endelig svar. Det var én Gud, og bekjente man seg ikke ettertrykkelig til ham slik han fremsto i Kirkens bilde, risikerte man den ytterste straff.

**Ingen
brydde seg**

Ensomheten og lengselen

Proessen skildrer, som få andre verker, menneskets ensomhet.

"De laveste dommerne, som er de jeg omgås, har nemlig ikke rett til å avsi en endelig frifinnelse, en slik rett har bare den høyeste domstol, som er helt utilgjengelig både for Dem, for meg og for oss alle. Hvordan det ser ut der, vet vi ikke, ..."

En slik avskårethet opplever kanskje den som lik Kafka får vite at man er dødssyk.

Josef K klarte aldri å trenge gjennom til en som var ansvarlig for hans sak. Det samme kan Kafka etter hvert ha tenkt om sin sykdom. Det var hans eget lodd, hans skjebne og ingen annens. Og kanskje var det ingen der som brydde seg.

Å ta inn over seg sin individuelle ensomhet og utfordring kan være en enda mer angstgivende erkjennelse enn den å være forfulgt av en despot.

Samtidig vitner Kafkas beretning stadig om trangen til å finne frem, til å komme ut av det, til å forstå og være en del av et større hele.

Fjerne eller benekte livets umulighet

Mennesket er født inn i en verden det aldri fullt ut kan forstå. Det er underlagt en uunngåelige skjebne som rammer alle. I *Jobs* bok stilles spørsmålet hvorfor må vi lide. Inn i den samme spørrende tradisjon over menneskets uavvendelige lodd faller Kafkas *Proessen*. På en eller annen måte må et hvert menneske forholde seg til dette dilemmaet: Hva skal jeg gjøre med livets ubehag?

Den inkvisitoriske løsning er i en psykologisk forstand den

Å ta inn over seg sin individuelle ensomhet og utfordring kan være en enda mer angstgivende erkjennelse enn den å være forfulgt av en despot.

projektive. Livets smerte er der ute. Det er de andre, kjetterne, som bringer inn synd og fordervelse. Utfordringen er ikke å forandre meg selv, ikke å finne min dør og gå gjennom den, men å fjerne dem som bringer det onde inn i verden. Gjør verden renere, brenn kjetterne.

Samtidens svar er til dels benektningen. Klovnene i *Mens vi venter på Godot* forsøker å late som om spørsmålet ikke eksisterer. Det samme gjør store deler av den moderne, postmodernistiske tidsånd. Man unngår det tunge livsalvor og de umulige spørsmål. I stedet oppstiller man mål på livslykke som er lette å forstå. Penger er et slikt. Alle kan ikke ha like mye, men alle kan strebe etter det. Og for de fleste er det en lettelse å ha noe begripelig å forholde seg til. At man ikke kan ta dem med seg, er ikke del av problemstillingen. Med Kafkas ord satser man på den midlertidige frifinnelsen eller på utsettelsen.

Forsoningen

I *Jobs bok* er budskapet at mennesket ikke kan klare å forstå sin skjebne. Men vi har en mulighet for å forsone oss med den. Kafkas *Prosesen* kan fortolkes som et utslag av forfatterens forsøk på det samme.

Selv klarte Kafka neppe det. Og hvem hadde maktet en slik utfordring: Så begavet, så livsglad ut fra vennens Brods beskrivelser, og samtidig dødsdømt i ung alder. På mange måter oppførte han seg som en gentleman som ikke sank hen i selvopptatte handlinger. Kafka hadde flere vanskelige kvinneforhold. Men hans avslag mot slutten av sitt liv til en kvinne han synes å ha vært oppriktig glad i, kan antagelig best forstås ut fra et hensyn til hennes beste. Kafka visste han skulle dø. Hva godt kunne det gjøre forloveden å bli gift og kanskje besvangret av en mann som snart ville falle bort? En viss tid etter kom Kafka sammen med en annen kvinne. Korrespondansen om henne kan vitne om et mer oppjaget sinn som fortvilet forsøker å få det som er mulig ut av et liv som skulle bli for kort.

Josef K's reaksjoner på henrettelsen kan reflektere Kafkas egen kamp for å forsone seg med sin skjebne. De merkelige bødlene hentet ham altså om kvelden, da solen går ned og livet går mot slutten.

"Uten at han hadde fått noen beskjed om besøket, satt K. likeledes i sort antrekk i en stol i nærheten av døren og trakk langsomt over et par nye hansker som strammet over fingrene, nettopp i den holdning man har når man venter gjester. "Det er altså dere som er tiltenkt meg?" spurte han.

*Kafka skriver
slik at leserens
refleksjon
fortsetter.*

**Visste han
skulle dø**

Så kommer motstanden:

*"K. innrømmet for seg selv at han hadde ventet et annet besøk. Han gikk bort til vinduet og så enda en gang ut på den mørke gaten. ...
"Det er gamle avdankede skuespillere de sender ut etter meg," sa K. til seg selv og så seg om, for enda en gang å overbevise seg om at det var slik det var. "Man prøver å bli kvitt meg på billigste måte."*

På vei til retterstedet tar Josef K fatt på en form for selvransakelsesprosess.

"Det var uriktig, skal jeg nå være et eksempel på at ikke engang den ett år lange prosessen kunne belære meg? Skal jeg ende som et begrepsforvirret menneske? Skal det sies om meg at jeg i begynnelsen av prosessen ville avslutte den og at jeg mot slutten vil begynne den om igjen?"

På et vis blir det som om de uklare og utilgjengelige dommere og de lukkede eller uklare rettstjenerne, gjør det mulig for Josef K å holde sin egen dialog gående:

"Jeg er takknemlig for at man har sendt disse halvstumme og uforstående herrene med meg på veien og at man har overlatt til meg å si det som skal sies til meg selv."

Men de siste ord om skammen avspeiler at avslutningen ikke er forløst. Josef K og Kafka hadde imidlertid forsøkt å forholde seg til det som skulle skje. Allerede i det kan det ligge en form for forsoning.

Å søke etter strømmen

Å lese Kafka vil for mange stimulere sinnets spontane tankestrøm. Til forskjell fra f eks James Joyces epokegjørende roman *Ulysses* tar ikke Kafka sikte på å beskrive alt det en persons sinn rommer av tanker og følelser. Men Kafka skriver slik at leserens egen tankestrøm frisettes. Stemninger, bilder og tanker frisettes. I Kafkas tilfelle kan verkenes tvetydighet bidra til denne frisettingen. Leseren er fri til å spekulere. Bøkenes bilder er åpne og ikke avsluttede.

Filmen *The Trial* fra 1994 kan illustrere hvordan filmen som medium kan ha en annen virkning. Teknisk sett må filmen anses rimelig lojal mot boken. Sexscenen overses naturlig nok ikke; men den dras heller ikke langt. Den avsluttende henrettelsen overdrives heller ikke mer enn Kafkas ord egentlig tillater. Likevel: Når man leser boken, vil mot slutten kanskje være mest opptatt av offerets

Skam

Sterke
lengsler

sterkt formulerte lengsler. Etter å ha sett filmen, vil kanskje selve drapet med kniven som borer seg inn, etterlate det sterkeste inntrykket. Film og bildet som medium kan lett være mer overveldende enn boken. Film kan skake oss, og føre oss inn i sterke stemninger. Boken og lesing kan ligge nærmere meditasjon der vår egen tankestrøm frisettes mer på sine egne premisser.

Kafkas skrivestil må antagelig være forankret i en rik evne til å være i og nyansere bildene i egen tankestrøm. I en viss forstand behøver ikke en forfatter forstå hva han skriver om. Hvis en viktig del av *Proessen* gjelder Kafkas egen dødsprosess, er det langt fra sikkert at Kafka selv var så bevisst det. Likevel kan det ha ivaretatt viktige funksjoner i hans eget liv å klare å formulere seg slik han gjorde.

Livet har, så lenge man opprettholder det, en mulighet for bevegelse. Strømmen er der. Man kan alltid åpne seg mer for den. Kafkas utsagn om at å skrive er å be, kan ha rommet denne dimensjonen. Det er ikke bønn som ritual eller formelbesvergelse, men som selvrefleksjon og forsøk på å se sitt eget liv i forhold til en annen dimensjon.

Meditasjon er ikke bønn. Men meditasjon er et forsøk på å handle, på å åpne seg for sin egen prosess, også der dette er vanskelig. Meditasjon er å komme seg selv i møte. Kanskje kan man se en viss parallell til den fordypelse i sitt eget Kafkas bøker antagelig har innebåret for ham selv.

I begge tilfeller dreier det seg om en avgjørende motsetning til den inkvisitoriske uforsonlighet. Med bålet stoppet bevegelsen. I selvrefleksjon opprettholdes den.

Selv- refleksjon

På tampen

Redaktør: Wiggo Smeby

Faktiske fakta

Keiser Nero startet i år 64 forfølgelser av kristne, samme år som apostlene Peter og Paulus ble myrdet, inspirert av jøden Poppaea som ikke likte den økende populariteten til den nye jødiske trosretningen. Generelt aksepterte romerne religionsfrihet så lenge folk også ofret til de romerske guder, dette blant annet for å tydeliggjøre det romerske overherredømme. Det var et lite antall martyrer i denne perioden.

Keiser Domitian i år 84 fortsatte forfølgelsen, men i liten skala.

Pliny den Yngre, og senere Severus, økte intensiteten som nådde sin høyde under keiser Diocletian.

Keiser Konstantin den store avsluttet forfølgelsene, gjorde kristendommen til statsreligion, og endret de forfulgte til forfølgere.

Kirke og stat var tett sammenvevd, og det var lite skille mellom vanlig kriminalitet og religiøst avvik.

"Da haereticks", Justinians (483-565) lov mot kjettere, sidestilte kjettere med landsforrædere. Kampen mot djevelens infiltrasjon ble sidestilt med å forsvare staten.

Inkvisisjonen gikk etter avvikende kristne grupper, arianere, manikeere, katharer, donatister, protestanter osv., men i prinsippet ikke etter ikke-troende. Men det var bare i prinsippet.

Katarene, fra gresk khataroi, som betyr ren, var en slags kvasi-kristen gruppe gnostikere, primært bosatt i Syd-Frankrike. De trodde blant annet at Jesus var ånd og ikke

legeme. De trodde at kun *perfecti*, de perfekte, som hadde mottatt *consolamentum*, kunne bli frelst. *Perfecti* levde som asketer og vegetarianere. Særegen livsstil var et klart tegn på avvikende religion. Katarene ble utsatt for grusomme forfølgelser.

Fraticelliene, kalt de åndelige, hevdet at kristendommen krevde et liv i fattigdom. De ble utslettet i 1426 da inkvisisjonen la 31 landsbyer i grus.

Inkvisisjonen ble ikke formelt avsluttet før i 1962.

Pave Paul II ba i mars 2000 om unnskyldning for all lidelse skapt av kirken gjennom 2000 år, inkludert inkvisisjonen.

Kalde fakta

I 1262 fikk inkvisisjonen og dens assistenter innvilget myndighet til å frikjenne hverandre for tortur og drap.

"Drep dem alle, for Gud kjenner sine egne", uttalt av pavelig sendebud Arnaud, i forbindelse på angrepet på Beziers i 1209. Kildene sier at mellom 15000 og 60 000 døde.

Kong Philip IV av Frankrike var tidlig på 1300 tallet i dyp gjeld til tempelherreordenen, og ved å beskyldte dem for kjetteri løste han sitt gjeldsproblem. Inkvisisjonen tok ut tiltale, lederen ble brent på bålet, inkvisisjonen konfiskerte verdiene i ordenen, og kongen ble ettergitt sin gjeld.

Storinkvisitor Tomas de Torquemada hadde ikke myndighet til å forfølge ikke-kristne, men i Spania måtte jødene i 1492 enten forlate landet eller la seg konvertere. De ca. 200 000 som forlot landet, ble spredt omkring. Islamske land tok generelt bedre imot dem enn kristne, med noen unntak. Dagens jødiske diamanthandlere i Amsterdam er etterkommere etter jødene som ble drevet ut av Spania av inkvisisjonen.

Jean Antoine Llorente, som var sekretær for den Spanske Inkvisisjonen i perioden 1790-92, medga at inkvisisjonens

forferdelige fremferd kraftig reduserte Spanias befolkning og ødela kunst, vitenskap og industri.

"Vi må huske på at formålet med rettsakene og henrettelsene ikke er å redde de anklagedes sjel, men å oppnå ro i samfunnet og gi andre borgere den nødvendige redsel." Inkvisitor Francesco Pena, 1578

Pave Paul III gjeninsatte den pavelige inkvisisjonen i 1542, og gjorde kardinal Giovanni Caraffa til Storinkvisitor. Caraffa ble senere pave Paul IV. I 1556 ble Storinkvisitor Michele Ghisliere, insatt i stillingen av Paul IV, utnevnte til pave Pius V. Det samme skjedde i 1585 ved pave Sixtus V.

Historikeren Will Durant har uttalt at forfølgelsen av kjettere i Europa i tiden fra 1227 til 1492, var av langt større dimensjoner enn forfølgelsen av kristne i de første 3 århundrene i vår tid.

Den siste kjente henrettelse under inkvisisjonen var i 1826 da skolelæreren Cayetano Ripoll ble garrottet til døde.

Bisarre fakta

Bartolome Sanchez ble i 1597 torturert og gitt en livstidsdom for renslighet. Trolig sett på som et tegn på avvikende religionspraksis.

Juan de Mediana ble i 1585 dømt til 200 piskeslag fordi han avsto fra vin og svinekjøtt.

I 1526 ble henna forbudt i Spania. Det var et fargestoff maurerne brukte til blant annet å dekorere hendene, og var et tegn på at konverteringen til kristendommen ikke var seriøs.

En dag med tortur av en kvinne beskyldt for hekseri i Prossneck i Tyskland i 1629 er referert på denne måten:

1. En bøddel binder hendene hennes, klipper av henne håret og plasserer henne på en stige. Han kaster alkohol

over hodet hennes og setter fyr for å brenne av resten av håret.

2. Han plasserer svovel under armene og på ryggen hennes og setter fyr på.
3. Han binder hendene hennes bak på ryggen og heiser henne opp til taket og lar henne henge der 3-4 timer mens han spiser frokost.
4. Da han kom tilbake kastet han alkohol på ryggen hennes og tente på.

Og dette er bare en liten innledning

Fra Wilhelm Pressels "Hekser og Hekselestere", 1860

Moses tok livet av langt flere enn Torquemada

Et underlig forsvar av inkvisjonen i Catholic Family News, skrevet av Dr. Marian Horvat.

Boklige Fakta

Ikke bare mennesker er blitt forfulgt, bøker har også levd et farlig liv gjennom århundrene. Her er et lite utvalg :

- 1415 Italienske jøder forbys å eie litteratur som er mot kristendommen. Pave Benedict XIII beordrer brenning av alle kopier av Talmud.
- 1476 Det engelske kongehus forbyr all boktrykking som ikke på forhånd er godkjent
- 1497 Ovid og Dantes bøker brennes av Savonarola i Firenze
- 1535 Kong Francis I i Frankrike innfører dødsstraff for boktrykking
- 1633 Galileo's "*Dialogo sopra i due Massimi Sistemi*" forbys trykket
- 1762 Rousseau fordømmes av det franske parlament for "*Emilie, ou de l'education*", og Rousseau rømmer til Genova
- 1778 Beaumarchais fengsles for "*Figaros bryllup*"
- 1811 Shelley og Hogg avsettes fra Oxford for boken "*The Necessity of Atheism*"

- 1850 Victor Hugo's bøker forbys av Tsar Nicholas
- 1859 Charles Darwins "*On the Origin of Species*" forbys på College of Cambridge. Den forbys på nytt i Jugoslavia i 1935, Grekenland i 1937, og utviklingslæren var forbudt å undervise i staten Tennessee fra 1925 til 1967.
- 1892 Henrik Ibsens *Gengangere* forbys i England av lord Chamberlain. Den frigis i 1915.
- 1939 General Franco tømmer bibliotekene for moralsk forfallen litteratur som Kant, Goethe, og Ibsen.
- 1988 Salman Rushdis "Sataniske vers" kjenner vi alle til

.....

Tvilsomme fakta

En nokså paranoid skribent mener inkvisisjonen fortsatt eksisterer og at det var den som tok livet av Olof Palme. Grunnen skal være at den katolske kirken prøver å gjøre alle til homofile, til og med gjennom forgiftning av drikkevannet

"Nobody expects the spanish inquisition" Sitat fra Monty Python

"United face Spanish inquisition"

Overskrift i engelsk avis da Manchester United skulle spille mot et spansk lag.

3 1998

Barneoppdragelsen,
en av vår tids siste
skambelagte
privatområder?

3 1995

Vår evne til å
mestre tilværelsen
kan utvikles og
forbedres.

4 1999

God litteratur vil alltid
lodde psykologiske
dimensjoner i
tilværelsen

4 1997

Kan man tenke seg en
livsstil der rusen mister
mening?

4 1996

Hva bringer vi videre
av konflikter og
drømmer til våre
barn?

2 1997

Hvis
Knappestøperen
er ute etter Peer
Gynt, ligger vi
dårlig an, vi andre
også.

2 1998

Henrik Ibsen trenger
både Brand og Peer Gynt
for å komme seg gjennom
prosessen

4 1993

Hva gjør du med sinnet,
sulten og seksualiteten?

4 1994

Nei takk. Ekte menn
liker ikke yoghurt.

Bli Dyade-abonnent, du også

**Mat og drikke
Drift og dyd
Fotball og terapi
Det er ikke lett å være barn
Vellyst og lidelse
Ibsen og Proust**

Du finner det meste i Dyade.
Tidsskriftet for deg som ikke leser
tidsskrifter.
Reflektert, men ikke tungt.
Tankevekkende, men ikke innfløkt.
Kanskje litt på tvers av tidens
selvfølgelige tanker.

Hvert hefte belyser ett tema.
Som abonnent er du derfor med i en
liten bokklubb.
For mindre enn 200 kroner får du fire
hefter i året.
Du kan også bestille enkeltnumre.

Ring 23 11 87 00
Fax 22 83 18 31
E-post: dyade@acem.no
Hjemmesider: dyade.no

Jeg bestiller:

- ☐ Abonnement på Dyade
4. nr. pr. år kr. 190
- ☐ Bok om Acem-meditasjon
Stillhetens psykologi kr. 125
- ☐ Boken *Personlig produktivitet* kr. 145
- ☐ Boken *Studieglede* kr. 130
- ☐ Boken *Tal bedre* kr. 195
- ☐ Boken *Stress - arbeid - kjærlighet* kr. 140
- ☐ *Godt grønt*. Kokebok for vegetarmat. kr. 240
- ☐ *For kropp og sinn*. Vegetariske
basisoppskrifter kr. 240
- ☐ Gratis brosjyre for Acems kurs

Følgende temahefter av Dyade:

.....
.....
.....

Navn:
Adresse:

BREV

Kan sendes
ufrankert i
Norden.
Adressaten
vil betale
porto.

SVARSENDING

AVTALE NR. 126000/95PB

DYADE

Postboks 2559, Solli

N-0202 OSLO

NORGE

HØGSKULEN I SOGN OG FJORDAN
POSTBOKS 133
6851 SOGNDAL

Inkvisisjonens og introspeksjonens psykologi

Inkvisisjonens psykologi er anklagens psykologi. Dette Dyade belyser forskjellige fasetter ved det inkvisitoriske fenomen. Utgangspunktet er den historiske inkvisisjon, utviklet av middelalderkirken. Et mål er å belyse den grunnleggende motsetning mellom inkvisisjon og introspeksjon.

Den kollektive og institusjonaliserte anklage av dem som er annerledes, tendensen til å marginalisere og fordømme, er en trofast følgesvenn i menneskenes historie. Hva er det ved vår psykologi som så lett anklager andre?

Også i vår egen progressive, velopplyste og godt utdannede verden har det utviklet seg nye institusjoner som ivaretar anklagen mot andre. Redaktørene og journalistene har til dels gått inn i rollen som vår tids inkvisitorer.

Å studere den katolske kirkes inkvisisjon kan stimulere samtidens selvforherligelse. Det kan være et nyttig korrektiv å sette middelalderens og renessansens individforfølgelse opp mot vår tids massedrap.

Brytningen mellom introspeksjon og inkvisisjonen er ikke en forskjell mellom middelalder og nåtid, ei heller mellom folk flest og mediene. Det dreier seg om en utfordring for hver enkelt, et valg mellom anklage eller refleksjon, mellom projeksjon eller introspeksjon.

